

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Bakalářská práce

Una Sauka

Delikvence mládeže a vrstevnické skupiny

Juvenile Delinquency and Peer groups

Praha 2021

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Podaná, PhD.

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce, Mgr. Zuzaně Podané, PhD., za cenné rady a veškerý čas, který mi věnovala při zpracování této práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a s použitím pouze uvedených pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů. Dále prohlašuji, že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. května 2021

Una Sauka

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou delikvence mládeže v souvislosti s vrstevnickými skupinami. Cílem práce je stanovit na základě vybraných kriminologických teorií hypotézy a testovat je na datech z výzkumu ISRD-3. V první části jsou představeny teorie, které tvoří východiska této práce. Jedná se například o velmi známou teorii diferenciální asociace nebo teorii sociálního učení. Následně je prostor věnován metodologickým aspektům a specifikaci výzkumného projektu ISRD-3 včetně vymezení hypotéz pro analýzu. V analytické části práce jsou pak prezentovány výsledky analýz a jejich interpretace a testovány jednotlivé hypotézy. Na závěr je posouzena role vrstevníků v oblasti delikvence mládeže na území České republiky.

Klíčová slova

delikvence mládeže; vrstevnické skupiny; delikventní chování; teorie sociálního učení; nestrukturované aktivity

Abstract

This bachelor thesis deals with the issue of juvenile delinquency in connection with peer groups. The aim of the work is to define hypotheses on the basis of selected criminological theories and to test them on data from ISRD-3 research. The first part presents the theories that form the basis of this work. These are, for example, the well-known differential association theory or the social learning theory. Subsequently, the space is devoted to methodological aspects and specifications of the research project ISRD-3, including the determination of hypotheses for analysis. In the analytical part of the work, the results of analyzes and their interpretation are presented and hypotheses are tested. Finally, the role of peers in the field of juvenile delinquency in the Czech Republic is assessed.

Key words

juvenile delinquency; peer groups; delinquent behavior; social learning theory; unstructured activities

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	9
1. 1 Vymezení základních pojmů.....	9
1. 2 Teorie delikvence mládeže.....	9
1. 2. 1 Teorie diferenciální asociace	9
1. 2. 2 Teorie diferenciální identifikace	13
1. 2. 3 Techniky neutralizace	13
1. 2. 4 Teorie sociálního učení	16
1. 2. 5 Teorie nestrukturované socializace.....	18
2. METODOLOGIE.....	21
2. 1 Metoda self-report.....	21
2. 2 Výzkum International Self-Report Delinquency Study 3	24
2. 2. 1 Specifikace výzkumného projektu.....	24
2. 2. 2 Základní charakteristika výběrového souboru	25
2. 3 Vymezení hypotéz pro analýzu	26
3. ANALYTICKÁ ČÁST.....	28
3. 1 Výsledky	30
3. 1. 1 Teorie diferenciální asociace	30
3. 1. 2 Techniky neutralizace	34
3. 1. 3 Teorie sociálního učení	37
3. 1. 4 Teorie nestrukturované socializace.....	40
ZÁVĚR.....	44
Zdroje	48
Příloha: Dotazník ISRD-3	51

ÚVOD

Delikvenci včetně různých sociálně nežádoucích forem chování jako je záškoláctví, konzumace alkoholu či zkušenost s drogami můžeme považovat za přirozenou součást dospívání, kdy se adolescenti skrze experimentování v různých sférách života snaží nalézt svou vlastní identitu a místo ve společnosti. V tomto období dochází zároveň ke zkoušení různých rolí, z nichž některé se mladí jedinci rozhodnou přijmout a jiné naopak odmítnou (Erikson, 1999). Ačkoliv se u mladých lidí vyskytují zejména méně závažné delikty, je potřeba se tímto tématem zabývat a nebrat delikvenci mládeže jako pouhou demonstraci vývoje jedince. Včasný zásah či prevence delikventního a rizikového chování u mládeže je důležitá z důvodu zamezení případnému rozvoji a persistenci tohoto chování v dospělosti.

Podle Moffittové (1993) lze nalézt většinu pachatelů mezi teenagery, delikventní chování má u této věkové kategorie nicméně nejčastěji epizodický charakter. V této souvislosti spadá většina mladých pachatelů do kategorie dočasných neboli obdobím adolescence omezených pachatelů (Moffitt, 1993). Období dospívání je tedy typické prudkým nárůstem delikvence, přičemž dosažením dospělosti dochází často k jejímu poklesu (Válková, Kuchta, a Hulmáková, 2019). Vzhledem k faktu, že vrstevníci doprovází jedince na cestě z dětství do dospělosti a hrají tak nejdůležitější roli právě v období, kdy prevalence delikvence u jedince většinou dosahuje svého vrcholu, je přirozené si položit otázku, jak silná souvislost se mezi těmito fenomény nachází a jak konkrétně mohou vrstevníci v oblasti delikvence mládeže hrát roli.

Delikventní chování mládeže bývá zároveň specifické tím, že k němu dochází často ve skupinách, nejčastěji právě po boku vrstevníků (Válková a kol., 2019). Vzhledem k různým mechanismům, které v rámci vrstevnických skupin působí, to ale není vůbec překvapivé. Jak uvádí Warr (2002), silnou motivací pro delikventní chování může být například strach z výsměchu, kterým by jedinec riskoval narušení své vlastní identity. Od jedince se také očekává, že bude vůči skupině loajální, čímž se chápe účast na všech aktivitách skupiny včetně ilegálních. Mladý jedinec se tak často může pod vlivem party dopustit jednání, ke kterému by se jinak neuchýlil, jelikož se loajalita ukazuje jako účinný prostředek k prokázání či upevnění přátelství (Warr, 2002). Další jev existující ve vrstevnické skupině a přispívající k delikvenci mládeže je anonymita. Díky ní jedinec víceméně nepocítuje strach z odhalení a následného potrestání delikventního jednání, jelikož se předpokládá, že odpovědnost za toto jednání přebírá celá parta (Kruřichová, Podaná, a Buriánek, 2015).

Delikvence mládeže také často souvisí se způsobem trávení volného času, kdy je k ilegálním aktivitám nezřídka přistoupeno z potřeby zahnat pocit nudy a naplnit čas něčím dobrodružným, vzrušujícím a atraktivním (Večerka, 2004). To se může odrážet v typických rysech delikvence mládeže, kterými jsou například nedokonalá příprava, nedostatek zkušeností, neúměrná tvrdost apod. (Válková a kol., 2019).

Existuje celá řada studií zabývajících se souvislostí mezi vrstevnickými skupinami a delikvencí mládeže. Zatímco někteří autoři přikládají vrstevníkům v této oblasti velký význam, jiní jejich roli nepovažují za klíčovou. Je potřeba zmínit, že vrstevnické skupiny mohou působit ve vztahu k delikvenci také protektivně. I přesto se v odborné literatuře i kriminologických teoriích častěji setkáváme s pohledem na vrstevnické skupiny jako na jakousi hnací sílu, která své členy často motivuje k delikvenci a usnadňuje její páčání. Cílem této práce proto bude otestovat vybrané kriminologické teorie, resp. hypotézy z nich vycházející, a zároveň posoudit roli vrstevníků v oblasti delikvencí mládeže na území České republiky. Za tímto účelem budeme pracovat s výzkumem International Self-Report Delinquency Study 3, jehož data pro Českou republiku podrobíme sekundární analýze.

V první části práce představíme vybrané kriminologické teorie, které se zaměřují na delikvenci mládeže a akcentují roli vrstevníků. Jedná se především o velmi známou Sutherlandovu teorii diferenciální asociace (Sutherland, Cressey, a Luckenbill, 1992), navazující teorii sociálního učení Akersa a Burgessa (1966) nebo teorii nestrukturované socializace, jejíž autoři jsou Osgood, Wilson, O'Malley, Bachman a Johnston (1996).

Druhá část práce bude věnovaná metodologickým aspektům, konkrétně představíme metodu self-reportu jako jednoho z možných způsobů získávání dat o delikvenci mládeže a následně specifikujeme samotný výzkumný projekt ISRD-3, jehož data budeme využívat. V závěru metodologické části vymezíme také konkrétní hypotézy, které bude našim cílem testovat.

V poslední analytické části práce se podíváme, zdali data přinášejí podporu pro stanovené hypotézy. Zjistíme například, zdali existence delikventních kamarádů zvyšuje pravděpodobnost individuální delikvence, zda mohou kamarádi delikventní chování jedince prostřednictvím odměn posilovat nebo jestli způsob trávení volného času vrstevnických skupin může souviset s tendencí k delikvenci. Prostor v této části bude tedy věnován zejména výsledkům analýz a jejich interpretacím. V závěru pak na základě výsledků posoudíme roli vrstevníků v oblasti delikvencí mládeže, poukážeme na některé limity práce a zároveň představíme návrhy pro další výzkumy v této oblasti.

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Vymezení základních pojmů

Podle Válkové a kol. (2019) může pojem delikvence u mládeže nabývat více významů. V užším smyslu se jedná o kriminalitu mládeže, tedy skutečnost, že dítě či mladistvý spáchá trestný čin nebo čin jinak trestný. V širším smyslu lze pod delikvenci mládeže zařadit také jednání, které je sice sociálně nežádoucí, není ale trestným činem (resp. činem jinak trestným) z důvodu nízké společenské škodlivosti. Pod tyto méně závažné činy bývají řazeny například tzv. statusové delikty, tedy činy, které jsou u mládeže vnímány jako nevhodné a rizikové, zatímco u dospělých delikventní nejsou. Konkrétně se jedná např. o užívání alkoholu či drog, kouření, záškoláctví apod. (Válková a kol., 2019). Pro účely této práce budeme pracovat s širším pojetím, kdy pod pojmem delikvence mládeže chápeme jak trestné činy a přestupky (krádež, vandalismus, vloupání aj.), tak i rizikové formy chování (užívání alkoholu a drog).

Také vymezení pojmu mládež nabírá různých podob. Podle Válkové a kol. (2019) se pojmem mládež rozumí osoby mladší 18 let, tj. před dosažením plnoletosti. V textu budeme pracovat s touto definicí. Interpretaci výsledků budeme nicméně vztahovat k žákům 7. – 9. ročníků škol, tedy dětem a mladistvým přibližně ve věku 12-16 let, jelikož výzkumný projekt ISRD-3, jehož data budou využita k analýze, sledoval delikvenci právě u této populace.

1.2 Teorie delikvence mládeže

V této kapitole si představíme východiska práce, kterými jsou vybrané kriminologické teorie zaměřující se především na mládež a zdůrazňující roli malých sociálních skupin, konkrétně vrstevníků. Představené teorie nám poslouží jako základ pro stanovení hypotéz, které budeme následně pomocí sekundární analýzy dat testovat.

1.2.1 Teorie diferenciální asociace

Významnou teorii kriminálního chování, která se týká delikvence mládeže v souvislosti s vrstevnickými skupinami, je teorie diferenciální asociace. Představitelem této teorie je Edwin Sutherland, který ji poprvé publikoval v roce 1939 ve třetím vydání díla „*Principles of Criminology*“. Tuto teorii lze zařadit mezi teorie sociálního učení, jelikož zdůrazňuje roli socializace, v rámci které dochází k internalizaci různých hodnot, norem a vzorců chování a to zejména v mladém věku prostřednictvím primárních skupin, kterou představují například rodiny či vrstevnické skupiny (Sutherland a kol., 1992).

Sutherland nepovažuje kriminální chování za vrozené, nýbrž jako kulturně předávané v rámci malých sociálních skupin prostřednictvím interakcí a procesu sociálního učení (Cressey, 1960). Skrze sociální učení získáváme dvě různé složky chování. Jednou z nich jsou určité dovednosti a techniky potřebné pro páčání trestné činnosti, které mohou být jak poměrně jednoduché a známé prakticky většině členů společnosti, tak i komplikované a specializované, kterých se dopouští pouze specifická skupina lidí (Matsueda, 1988). Jednotlivé dovednosti a techniky jsou bezesporu nezbytným prvkem páčání trestné činnosti, nicméně samotné jsou nedostačující. Aby byl jedinec schopný kriminálního chování, musí dojít také ke přejímání kulturní složky chování, kterou představují motivy, racionalizace a postoje přispívající k porušování zákona (Sutherland a kol., 1992).

V běžném procesu sociálního učení dochází k přejímání vzorců chování, definic a postojů, které mohou buď přispívat k porušování zákona, nebo mohou být s porušováním zákonů naopak v rozporu. Obsah učení, které souvisí s osvojováním kriminálních vzorců chování se od obsahu učení nekriminálního chování liší, a právě tato myšlenka stojí za samotným názvem teorie diferenciální asociace (Cressey, 1960). Například v rodinném prostředí bývají děti často vystaveni definicím nepříznivým pro páčání trestné činnosti, kdy je rodiče učí, že by měli respektovat a dodržovat zákony. Většina jedinců však někdy byla také členem skupiny, kde je zákon normální porušovat a předávané definice a postoje tak kriminální chování podporují. Někteří blízcí přátelé mohou například považovat zákony zakazující užívání určitých drog jako nespravedlivé a mohou členy dané skupiny ujišťovat, že šance na přistižení při jejich užívání jsou malé. Nicméně pouhá skutečnost, že interpersonální komunikace v malé sociální skupině vystavuje člověka definicím příznivým pro porušování zákona, k manifestaci kriminálního jednání nestačí. Jedinec se stává delikventním jedině tehdy, když definice přispívající a podporující porušování zákona převažují nad těmi nepříznivými pro kriminální chování (Sutherland a kol., 1992). Právě poměr příznivých a nepříznivých definic pro páčání trestné činnosti je podle Sutherlanda klíčový (Cressey, 1960). Pokud tedy jedinec tráví většinu svého volného času s vrstevníky, kteří disponují definicemi přispívajícími k delikventnímu chování a považují páčání trestné činnosti za normální, pak i on sám bude s větší pravděpodobností toto chování brát za přijatelné.

Sutherland dále upozorňuje na to, že ne všechny definice jsou stejně významné pro kriminální chování. Definice, se kterými se jedinec setkává častěji, po delší dobu, od raného dětství a v intenzivnějších vztazích, hraje větší roli při páčání trestné činnosti (Sutherland a kol., 1992).

Podle teorie diferenciální asociace se tedy jedinec stává delikventním prostřednictvím procesu sociálního učení v rámci malých sociálních skupin, přičemž Sutherland vymezuje celkem 9 propozic o procesu učení se kriminálnímu chování:

1. „*Kriminální chování je naučené.*“
2. „*Kriminálnímu chování se jedinec učí v interakci s jinými lidmi v rámci procesu komunikace.*“
3. „*Zásadní část učení se kriminálnímu chování se odehrává v intimních sociálních skupinách.*“
4. „*Proces učení se kriminálnímu chování zahrnuje a) techniky pro páčání trestných činů, které jsou někdy velmi složité, někdy velmi jednoduché; b) specifické motivy, racionalizace a postoje.*“
5. „*Konkrétní povaha motivů a postojů vyplývá z definic právního řádu jako příznivého nebo nepříznivého ve vztahu ke kriminálnímu chování.*“
6. „*Jedinec se stává delikventním v důsledku převahy definic příznivých pro porušení zákona nad definicemi nepříznivými.*“
7. „*Diferenciální asociace se liší podle frekvence, trvání v čase, priority a intenzity.*“
8. „*Proces učení se kriminálnímu chování zahrnuje všechny mechanismy, se kterými se setkáváme v jakémkoliv jiném učení.*“
9. „*Ačkoliv je kriminální chování výrazem obecných potřeb a hodnot, není jimi vysvětlitelné, jelikož nekriminální chování je výrazem stejných potřeb a hodnot.*“ (Sutherland a kol., 1992, s. 88-90).

Z teorie diferenciální asociace v kontextu delikvence mládeže a vrstevnických skupin tedy vyplývá, že jedinec od svých delikventních kamarádů přebírá definice příznivé pro páčání trestné činnosti a zvyšuje se tak riziko, že se k delikventnímu chování sám uchýlí. Jinými slovy, delikventní kamarádi, se kterými jedinec tráví čas a je s nimi v kontaktu, zvyšují pravděpodobnost delikventního chování jedince. Tento předpoklad potvrdilo hned několik autorů. Patří k nim například Elliot a Menard (1996), kteří ve své práci došli k závěrům, že asociace s delikventními vrstevníky zvyšuje riziko individuální delikvence, a že tato asociace delikventnímu chování často předchází. S podobnými poznatky přišli také Smith a Brame (1994), podle kterých jsou delikventní vrstevníci spojováni s nástupem a udržením delikventního chování mezi dospívajícími (Smith a Brame, 1994, citováno podle Holland,

2014). Další podporu pro teorii přinesl i výzkum Hayine a Osgooda (2005), podle kterého dospívající, kteří mají delikventní kamarády, dosahují vyšší míry kriminality.

Kauzalita je nicméně v tomto kontextu některými autory či teoriemi zpochybňována. Kritici totiž předpokládají, že delikventní jedinec má tendenci vyhledávat delikventní kamarády, nikoliv, že se v důsledku kontaktu s nimi delikventním stává. Tento názor vyplývá také z jiné velmi známé kriminologické teorie, obecné teorie kriminality, jejímiž představiteli jsou Gottfredson a Hirshi (1990). Podle této teorie je hlavním faktorem prakticky jakéhokoliv druhu delikventního chování nedostatečná sebekontrola jedince. Příčinou delikvence podle nich není asociace s delikventními vrstevníky, jelikož jedinec je delikventní již před členstvím v dané skupině. Z tohoto pohledu osoby s nízkou sebekontrolou hledají sobě podobné vrstevníky a následně se dopouštějí delikventních činů (Gottfredson a Hirshi, 1990). Tento předpoklad nicméně nemusí být úplně v rozporu s obecnými principy teorií sociálního učení, jelikož skupina vrstevníků i tak může na chování jedince působit a rozvíjet jeho delikventní kariéru, ať už byla započata před členstvím či nikoliv.

Řada kritiků vytýkala také opomíjení osobnostních faktorů a rysů při formování předpokladů této teorie a posuzování etiologie kriminálního chování. Sutherland (1992) si byl sám tohoto nedostatku vědom a uznával, že by teorie měla být nějakým způsobem upravena, aby zohledňovala i osobnostní rysy, které se mohou odrážet na schopnostech jedince odolávat okolním vlivům. Zároveň si ale nebyl jist, zdali lze diferenciální asociaci, která je v zásadě procesem učení, kombinovat s osobnostními rysy, které jsou produktem tohoto učení. Jako autor této teorie sám pevně věřil, že diferenciální asociace vysvětluje, proč například někteří agresivní jedinci páchají trestné činy, zatímco jiní se stejným osobnostním rysem nikoliv. V návaznosti na kritiku přichází různé revize teorie diferenciální asociace, z nichž je v tomto kontextu nejznámější teorie diferenciální identifikace od Daniela Glasera (1956). Podrobněji tuto teorii představíme v následující kapitole.

1. 2. 2 Teorie diferenciální identifikace

S teorií diferenciální identifikace, která přesouvá pozornost spíše na psychologickou rovinu učení se kriminálnímu chování, přichází Daniel Glaser (1956). Tato teorie klade důraz na roli jedince a jeho schopnost činit vlastní rozhodnutí v procesu učení se trestné činnosti. Zatímco podle teorie diferencované asociace nemá jedinec víceméně žádnou šanci ovlivnit, jaké postoje a chování přijme za své, v této teorii je jedinec vnímán jako aktivní a dobrovolný účastník, který se sám rozhoduje, zdali bude či nebude páchat delikventní činy.

K páchání trestné činnosti nedochází podle Glasera (1956) pouze v důsledku stýkání se s delikventními jedinci, nýbrž díky identifikaci s těmito osobami. Můžeme se proto setkávat s případy, kdy jedinec, který se ve svém každodenním životě pohybuje v delikventním prostředí, sám delikventní není (Sutherland a kol. 1992). Jedinec se totiž může identifikovat s osobou či imaginární postavou, která nevykazuje kriminální postoje a vzorce chování, a proto se nebude dopouštět trestné činnosti, i přes převahu kriminálních postojů a definic v jeho prostředí. Podstatou teorie diferenciální asociace tedy je, že jedinec inklinuje k delikventnímu chování v takovém rozsahu, v jakém se ztotožní s reálnou či imaginární osobou, z jejíž pohledu se jeho kriminální chování zdá být přijatelné (Glaser, 1956).

1. 2. 3 Techniky neutralizace

Dalšími významnými pokračovateli teorie diferenciální asociace jsou Sykes a Matza (1957), kteří přichází s konkrétními technikami, které mládeži umožňují ospravedlnit a legitimizovat delikventní chování. Prostřednictvím procesu sociálního učení, který popsal Sutherland ve své teorii diferenciální asociace, se předávají jednak techniky páchání trestných činů, ale i motivy, postoje a racionalizace příznivé pro porušování zákona. Sykes a Matza (1957) se ve svém díle „*Techniky neutralizace*“ rozhodli detailněji popsat a analyzovat konkrétní obsah tohoto učení a zaměřili se na různé racionalizace delikvence, které si jedinec například v rámci vrstevnických skupin osvojuje. Ačkoliv tyto techniky autoři nepovažují za příčinu delikventního chování, ale pouze za prostředek umožňující páchání trestné činnosti, tvoří podle nich klíčovou součást Sutherlandových „definic příznivých pro porušení zákona“.

Delikventní jedinci mohou kvůli činům, které porušují zákony a normy, nést pocit viny a vytvářet si negativní sebepojetí, což většinu dospívajících odrazuje od páchání trestné činnosti. Pokud se tedy jedinec rozhodne pro delikventní chování, potřebuje nejprve najít způsob, jak pocitu viny a studu předejít a zachránit tak svůj vlastní obraz (Sykes a Matza, 1957). Řešením takové situace jsou právě techniky neutralizace.

Podle Sykese a Matzy (1957) osvojování těchto technik umožňuje mládeži porušovat zákony, spíše než osvojování si hodnot nebo postojů, které jsou v rozporu s těmi konformními. Podle autorů se totiž většina delikventních jedinců obecně hlásí ke konformním hodnotám společnosti, ale za účelem předejití poškození sebepojetí jsou schopni pomocí technik neutralizace „driftovat“ do světa kriminálních hodnot a ospravedlnit si své delikventní chování. Autoři dále vysvětlují, že nesoulad mezi kriminálními a nekriminálními hodnotami a normami, který jedinec pociťuje, je odstraněn neutralizací těch hodnot, které mu zakazují provádět delikventní činy (Sykes a Matza, 1957). Postoje a definice, které jsou v rozporu s porušováním zákona, se tak v daný moment stávají nefunkčními a jedinec se může zapojit do delikventních činů bez pocitu viny.

Sykes a Matza (1957) identifikují celkem 5 technik, které jedincům umožňují ospravedlnit delikventní chování:

1. Popření odpovědnosti

Při aplikaci této techniky jedinec popírá vlastní odpovědnost za delikventní čin a ospravedlňuje své činy například tvrzením, že ho k danému činu vedly „vyšší“ síly, které byly mimo jeho kontrolu. Konkrétním příkladem, na který se jedinec odvolává, může být třeba delikventní parta, chudoba nebo neúplná rodina. Delikvent pak sám sebe vnímá jako bezmocného a oběť okolních vlivů.

2. Popření újmy

Další technika se týká popírání zranění či škody, kdy je jedinec přesvědčen, že jeho chování nezpůsobí nikomu žádnou újmu, i přes to, že je toto chování v rozporu se zákonem. Příkladem může být krádež auta, kdy si jedinec řekne, že majiteli nezpůsobil žádnou škodu, jelikož si může dovolit koupit nové.

3. Popření oběti

V tomto případě jedinec považuje svůj čin za jakousi odplatu či oprávněné potrestání, kdy popírá existenci oběti a je přesvědčen, že daná osoba si zasloužila čin, kterého se delikvent dopustil. Ať je tedy čin jakkoliv špatný, za daných okolností je delikventem vnímán jako spravedlivý. Příkladem je třeba vandalismus ve škole jako odplata podle delikventa nespravedlivému řediteli.

Existují také delikventní činy, u kterých není oběť fyzicky přítomná, není známa nebo je abstraktní. Jedná se třeba o trestné činy páchané proti majetku, kdy jedinec není přímo

konfrontován s obětí a potřeba ospravedlnit svůj čin v tomto případě klesá. Delikventní jedinec má tak méně zábran a je větší pravděpodobnost, že daný čin spáchá.

4. Odsouzení odsuzujících

Aby delikventní jedinci předešli pocitu viny a negativnímu sebepojetí, snaží hledat chyby u těch, kteří odsuzují a kritizují jejich činy. Jedinec si nepřipouští, že je jeho čin odsuzován pro svou ilegální povahu a místo toho přesouvá pozornost na motivy a chování těch, kteří nesouhlasí s jeho chováním. Pokud jedinec například dostane pokutu za porušení dopravního předpisu, vinu bude hledat na straně policisty, který je podle něj nečestný či zkorumpovaný. Delikventní jedinec tak útokem na chování ostatních potlačuje fakt, že jeho vlastní chování je v rozporu se zákonem.

5. Odvolání se k vyšší loajalitě

Poslední technika, kterou autoři řadí mezi techniky neutralizace, znamená, že jedinec své delikventní činy považuje za oprávněné a přispívající „většímu dobru“. Ačkoliv jedinec nemusí odmítat normy společnosti, dává v tomto případě přednost jiným hodnotám či normám, které jsou jím považovány za naléhavější. Požadavky společnosti jsou pak na úkor požadavků menších sociálních skupin, ke kterým jedinec patří a kterým svým zapojením do trestné činnosti prokazuje loajalitu, neutralizovány. Známým odvoláním v tomto kontextu bývá například věta „Moji kamarádi mě potřebovali“. Dalším příkladem mohou být nelegální aktivity, kterých se jedinec dopouští z důvodu náležitosti k nějaké náboženské sektě, ve které jsou takové činy přijatelné a ospravedlněné nějakým vyšším principem.

Ačkoliv techniky neutralizace nedokážou samostatně posloužit jako vysvětlení delikventního chování mládeže, umožnily dalším badatelům detailnější analýzy v této oblasti a hlubší porozumění procesu učení se delikventnímu chování, zároveň byly začleněny do řady dalších teorií, včetně teorie sociálního učení.

1. 2. 4 Teorie sociálního učení

Za jedny z nejvlivnějších pokračovatelů Sutherlandovy teorie diferenciální asociace jsou považováni R. L. Akers a R. Burgess, kteří svoji revizi této teorie publikovali poprvé v roce 1966 pod názvem „*Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior*“ (Burgess a Akers, 1966). V současné době se nicméně setkáme spíše s častěji užívaným názvem Teorie sociálního učení, který Ronald L. Akers poprvé aplikoval v roce 1973 ve své práci „*Deviant Behavior: A Social Learning Approach*“ (Akers, 2009).

Ačkoliv Sutherlandova teorie diferenciální asociace pomohla porozumět souvislosti mezi delikventními přáteli a delikventním chováním jedince, mechanismus, kterým se kriminální i jakékoliv jiné chování v rámci malých sociálních skupin přenáší, zůstal nejasný. Právě z tohoto důvodu se Akers a Burgess rozhodli vyplnit mezery stávající teorie a detailněji přiblížit mechanismus tohoto učení (Burgess a Akers, 1966).

Ve své současné podobě obsahuje teorie sociálního učení čtyři klíčové pojmy: diferenciální posilování, napodobování, definice a diferenciální asociace (Akers, Krohn, Lanza-Kaduce, a Radosevich, 1979). Zatímco pojmy diferenciální asociace a definice jsou kompletně přejaté ze Sutherlandovy teorie, diferenciální posilování a napodobování jsou pojmy nové.

Akers a Burgess (1966) se rozhodli aplikovat psychologický přístup ke zkoumání chování, a to behaviorismus. Klíčovou roli zde hraje koncept operantního podmiňování spojeného s B. F. Skinnerem, který kladl důraz na vztah mezi chováním a posilováním, kdy jedinec pouze bezmyšlenkovitě reaguje na podněty působící v jeho prostředí (Akers, 2009). Při operantním podmiňování v souvislosti s delikvencí mládeže a vrstevníků jsou důležité zejména reakce, které dané chování jedince u ostatních vyvolává. Záporné či kladné reakce na chování jedince totiž rozhodují, zdali se bude toto chování opakovat či nikoliv (Akers, 2009). Pravděpodobnost, že se jedinec zdrží delikventních činů nebo se k nim znovu uchýlí, závisí podle Akerse (2009) také na frekvenci, množství a pravděpodobnosti minulých, přítomných a očekávaných odměn a trestů, které jsou vnímány jako spojené s daným chováním. Chování může být tedy posilováno skrze odměny nebo oslabováno prostřednictvím trestů („*reinforcement and punishment*“). Posilování i trestání mohou být jak pozitivní, tak negativní, ve smyslu přiřazení či odebrání odměny nebo trestu (Burgess a Akers, 1966). Pozitivním posílením je například uznání či respekt ze strany vrstevníků, zatímco k negativnímu posilování dochází, když se jedinec uchýlí k delikventnímu činu s cílem vyhnout se nepříjemnému. Pozitivním trestem je třeba výsměch či vyloučení z party, negativním může být absence nějaké odměny. Pokud je tedy delikventní chování v rámci vrstevnické skupiny posilováno, ať už pozitivně či negativně, bude se k němu

jedinec častěji uchylvat. Podle Akerse a kol. (1979) se tedy jedinec dopouští delikventní činnosti pouze, když disponuje převahou definic a vzorců chování přispívajících k porušování zákona a za podmínky, že jsou tyto definice a vzorce posilovány a konformní vzorce oslabovány.

Součástí této teorie je také kognitivní přístup k sociálnímu učení spojovaný s Albertem Bandurou (Akers, 2009). Tímto se dostáváme k druhému pojmu, imitaci neboli napodobování. Jedinec se totiž může naučit delikventním vzorcům chování či postojům skrze pozorování a imitaci ostatních (Bandura, 1977). Dospívající si tak mohou osvojit delikventní chování svých přátel (např. krádež či prodej drog) napodobováním, jelikož vidí, že dané chování přináší odměny ať už ve formě peněz nebo obdivu a úcty ze strany jejich přátel. Individuální chování jedince tedy odráží očekávané odměny a tresty a toto očekávání se lze naučit přímo skrze operantní posilování či oslabování nebo zprostředkovaně pozorováním reakcí na chování ostatních (Brauer a Tittle, 2012).

Autoři také rozšířili pole působnosti této teorie. Středem Sutherlandovy teorie byly zejména primární intimní skupiny, nicméně Akers a Burgess (1966) považovali za důležité i sekundární a jiné skupiny. Významný vliv viděli například v sousedství, u spolupracovníků, členů zájmových skupin, k nimž jedinec patří, dokonce i u postav ve filmech a jiných médiích.

Podle teorie sociálního učení Akerse a Burgesse (1966) mají tedy při osvojování delikventního chování význam zejména reakce a chování vrstevníků, které posiluje či oslabuje delikventní chování jedince. V souladu s touto teorií došli Warr a Stafford (1991) ve svém výzkumu k závěrům, že při formování delikvence jedince je důležitější chování vrstevníků než jejich postoje. Podporu pro teorii sociálního učení našel i Akers se svými kolegy (1979) ve výzkumu zaměřeném na užívání alkoholu a drog u adolescentů. Klíčové proměnné (diferenciální asociace a posilování, definice a imitace) vysvětlovaly 68 % rozptylu užívání marihuany a 55 % rozptylu užívání alkoholu u dospívajících. Výsledky podle badatelů také naznačují, že teorie sociálního učení by měla být významná i při testování jiných druhů delikventního chování (Akers a kol., 1979).

1. 2. 5 Teorie nestrukturované socializace

Zatímco dosud uvedené teorie zdůrazňovaly roli sociálního učení jako cestu k delikvenci, tato teorie nabízí poněkud odlišný pohled na etiologii delikventního chování. Podle této teorie k delikventnímu chování dochází v závislosti na situaci a kriminální příležitosti. Teorii rutinních aktivit aplikovanou na delikventní chování jedince v souvislosti s vrstevnickými skupinami představil Osgood a kol. (1996) ve své práci s názvem „*Routine activities and individual deviant behavior*“.

Osgood a kol. (1996) navazují zejména na teorii rutinních aktivit Cohena a Felsona (1979), kteří v druhé polovině 20. století přichází s alternativním vysvětlením kriminálního chování. Původní kriminologické teorie, které vnímaly kriminalitu jako problém zejména nižších společenských vrstev spojených s chudobou a nezaměstnaností, se zdály být pro etiologii kriminality nedostačující. Mezer stávajících teorií si autoři všimli v období po 2. světové válce ve Spojených státech, kdy se americká společnost na jedné straně ve světle kapitalismu rozvíjela a bohatla, na straně druhé ale paradoxně docházelo k dramatickému nárůstu zejména majetkové kriminality. Teorie rutinních aktivit tak klade důraz právě na okolnosti páčání konkrétních kriminálních činů a charakteristiky pachatele stejně jako socioekonomické faktory zde ustupují do pozadí. Páčání trestné činnosti vyžaduje podle Cohena a Felsona (1979) pachatele se sklonem ke kriminalitě a zároveň schopností se v takovém chování angažovat, osobu nebo předmět poskytující pachateli vhodný cíl a absenci dozoru schopného kriminalitě zabránit.

Koncept nestrukturované socializace Osgooda a kol. (1996) čerpá také z teorie životního stylu, jejímiž představiteli jsou Hindelang, Gottfredson a Garofalo (1978, citováno podle Osgood a kol., 1996). Nicméně na základě dvou zmíněných teorií, na které teorie nestrukturované socializace navazuje, byla zkoumána především viktimizace a celková míra kriminality. Podle Osgooda a kol. (1996) lze ale základní předpoklad těchto teorií, tedy že každodenní rutinní aktivity mají vliv na povahu a výskyt kriminálních příležitostí, aplikovat také na individuální úroveň a různé druhy delikventního chování. Z této perspektivy pak vedou některé rutinní aktivity k delikvenci více než jiné a jedinci, kteří tráví více času takovými aktivitami, se k delikvenci uchylují ve vyšší míře (Hoeben, Meldrum, Walker, a Young, 2016).

Příčinu delikventního chování již mnoho autorů hledalo právě v rutinních činnostech či způsobu trávení volného času. Podle Osgooda a kol. (1996) je to právě čas trávený s vrstevníky při nestrukturovaných aktivitách a bez dohledu, který představuje živnou půdu pro delikventní chování mládeže. Přítomnost vrstevníků je podle autorů důležitá z několika důvodů. Nejenom, že vrstevníci delikvenci usnadňují ve smyslu praktické pomoci, kdy mohou kamaráda

podporovat při konfliktech nebo varovat před přítomností policistů či jiných autorit. Vrstevníci mohou sloužit také jako zdroj, například ve smyslu poskytování alkoholu či drog. Delikventní chování je vrstevníky také často odměňováno, což může pro jedince sloužit jako silná motivace (Osgood a kol., 1996). Významnou roli vrstevníků v oblasti antisociálního chování zdůrazňovali dále například Schlegel a Barry (1991), kteří ve svých analýzách došli k závěru, že projevy delikventního chování u dospívajících se častěji vyskytují v kulturách, kde jedinci tráví více času s vrstevníky a méně času ve společnosti dospělých (Schlegel a Barry, 1991, citováno podle Osgood a kol., 1996). Tím se dostáváme k druhému důležitému aspektu, kterým je absence dohledu. Ten je pro výkon delikventního činu důležitý, jelikož vede k nedostatku sociální kontroly (Osgood a kol., 1996). Pokud není přítomna žádná zodpovědná osoba, klesá pro jedince riziko, že bude při delikventní činnosti dopaden a zároveň se pro něj snižují negativní následky této činnosti (Hoeben a kol., 2016). Dosavadní výzkumy zároveň ukazují, že situace, které nejčastěji vedou k delikvenci, se odehrávají v nepřítomnosti starších členů rodiny, daleko od domova a v přítomnosti vrstevníků (Osgood a kol., 1996).

Třetím podstatným prvkem pro uchýlení se k delikventnímu jednání je nestrukturovaná povaha činnosti, ve které se mládež angažuje. Nedostatek struktury podle Osgooda a kol. (1996) totiž ponechává větší místo delikventnímu způsobu trávení volného času. Při strukturovaných aktivitách zbývá méně prostoru pro páčání delikventních činů, jelikož se jedinec věnuje předem určeným a rozvrženým aktivitám a zvyšuje se také pravděpodobnost, že on sám nebo více přítomných účastníků převezme odpovědnost za sociální kontrolu (Hoeben a kol., 2016). Tohoto si všimnul i Hirschi (1969), který mimo jiné uvádí, že čas strávený domácími úkoly může omezovat jedincovo zapojení do různých rizikových činností, a snižovat tak pravděpodobnost jeho delikvence.

Pokud se skupina vrstevníků nezapojuje do žádných smysluplných volnočasových aktivit a disponuje vysokou mírou nestrukturovaného volného času, může zde nastat také pocit nudy. Právě potřeba zahnat nudu a naplnit volný čas dobrodružnými a vzrušujícími aktivitami bývá podle Večerky (2004) nezřídka motivem kriminality mladistvých. Z výzkumu veřejného mínění, který provedl Večerka (2012) s cílem dozvědět se názory mladých lidí na příčiny páčání trestné činnosti jejich vrstevníky, vyplývá, že sama mládež považuje delikventní kamarády za jednu z nejzávažnějších příčin páčání trestné činnosti (hned po požívání drog a alkoholu). Živnou půdu pro delikventní chování představuje podle respondentů jednak touha mladých lidí zaujmout své vrstevníky, ale také právě špatné trávení volného času, které je často naplněno rizikovou a po nepromyšlené akci volající nudou.

Z pohledu teorie rutinních aktivit tedy delikvence závisí na dané situaci a příležitostech. V souvislosti s tím došlo mnoho badatelů k závěru, že příležitosti k delikvenci převládají zejména při nestrukturovaných aktivitách, bez dohledu jakékoliv autority a v přítomnosti vrstevníků (Agnew a Petersen, 1989). Podporu pro verzi teorie rutinních aktivit Osgooda a kol. našli ve svém výzkumu například Haynie a Osgood (2005) nebo Svensson a Oberwittler (2010), podle kterých je klíčové se při zkoumání delikvence mládeže zaměřit na to, kde a s kým jedinec tráví svůj volný čas, nikoliv brát v úvahu tyto informace odděleně.

Vidíme tedy, že vrstevnické skupiny figurují jako klíčový faktor delikvence mládeže v několika významných kriminologických teoriích, přičemž celá řada badatelů našla ve svých výzkumech podporu pro tyto teorie. Podíváme se tedy, zdali pro jednotlivé teorie, resp. hypotézy z nich vyvozené, přinesou podporu také data výzkumu ISRD-3. Nejprve ale představíme metodu selfreportu a samotný výzkum, který budeme využívat.

2. METODOLOGIE

V této části práce bude věnován prostor zejména metodologickým aspektům zkoumání delikvence mládeže a také představení výzkumu, z něhož budou využívána data pro sekundární analýzu. Nejprve se zaměříme obecně na metodu self-report jako jednoho ze způsobů získávání dat o delikvenci a zhodnotíme její výhody i určité limity. Následně se budeme věnovat samotnému výzkumu International Self-Report Delinquency Study 3, kde si nejprve stručně popíšeme vznik a cíle tohoto výzkumného projektu a následně přistoupíme k deskripci základních charakteristik výběrového souboru. Na závěr vymezíme konkrétní hypotézy, které budou zahrnuty do analýzy a testovány ve třetí a poslední části této práce.

2.1 Metoda self-report

Při získávání dat a informací o celkovém rozsahu kriminality, její struktuře a jednotlivých formách se nám nabízí více zdrojů. Nejužívanějším zdrojem jsou bezesporu oficiální statistiky, které se ale ukázaly být při popisu tohoto fenoménu nedostačující. Vzhledem k tomu, že se do oficiálních statistik promítnou pouze registrované trestné činy, které závisí na ohlášeném nebo policií odhaleném kriminálním chování, skutečný obraz kriminality je těmito statistikám poměrně vzdálen (Sutherland a kol., 1992). Do statistik se zároveň dostávají většinou trestné činy, které bývají závažnější povahy, a tudíž jiné sociálně nežádoucí jevy, které nejsou vždy regulovány trestním právem, zůstávají statistikami často neodhalené (Válková a kol., 2019). Struktura a vývoj kriminality proto může být zavádějící zejména u dětí a mladistvých, kteří se většinou dopouštějí méně závažných trestných činů nebo tzv. statusových deliktů. Metoda selfreportu se tak začala rozvíjet právě kvůli vnímaným nedostatkům oficiálních statistik a potřebě doplnit tyto informace dalšími užitečnými údaji.

Selfreportové studie jsou založené na zkoumání určitého vzorku populace a snaží se získat informace o zkušenostech s trestnou činností či nežádoucím chováním přímo od pachatelů. Nejčastěji používanou formou získávání těchto informací bývá anonymní dotazník, prostřednictvím kterého je jedinec dotazován, zdali se někdy během svého života či v rámci určitého časového období dopustil trestné činnosti.

Poprvé se s touto metodou setkáváme v první polovině 20. století, kdy ji ve svém výzkumu aplikoval Austin Porterfield (Krohn, Thornberry, Gibson, a Baldwin, 2010). Ačkoliv se podle Junger-Tas a Marshall (1999) dnes selfreportová metoda používá v různých oblastech sociálního výzkumu, jako je kriminalita, veřejné mínění, rodinné vztahy, zdraví či vzdělávání, první výzkumy s touto metodou se zaměřovaly zejména na měření postojů. Postupem času se zájem nicméně posunul k měření chování a tato metoda našla své významné uplatnění právě

při měření kriminality a delikvence. Výzkum kriminality touto metodou se ale od zkoumání ostatních témat významně liší, jelikož jde o měření chování, které bývá latentní, trestné a společensky i morálně nepřijatelné (Junger-Tas a Marshall, 1999).

Hlavním cílem a zároveň výhodou selfreportových studií, jak uvádějí Thornberry a Krohn (2000), je odhalení latentní kriminality či nežádoucího chování, což nám umožňuje získat, ve srovnání s oficiálními statistikami, přesnější obraz o rozsahu a struktuře trestné činnosti. Dalším cílem a silnou stránkou této metody je testování a rozvíjení různých kriminologických teorií. Selfreportové studie totiž umožňují sběr informací na individuální úrovni a poskytují nám tak podrobnosti o pachatelích, jako jsou například individuální charakteristiky, postoje nebo socioekonomická situace (Thornberry a Krohn, 2000). Díky detailnějším informacím jsme pak schopni lépe porozumět souvislostem, okolnostem a etiologii delikventního chování a testovat kriminologické teorie (Junger-Tas a Marshall, 1999).

Stejně jako každá metoda sociologického výzkumu má i tato své limity a nedostatky, které je potřeba brát v úvahu. Nejčastěji diskutovaným problémem této metody bývá její validita a reliabilita. Spolehlivost měřicího nástroje posuzují badatelé nejčastěji dvěma způsoby, z nichž jedním je tzv. „test-retest“ a druhým vnitřní konzistence (Thornberry a Krohn, 2000). Podle Thornberryho a Krohna (2000) nicméně není žádné měření stoprocentně spolehlivé, jelikož při každém opakování měření dochází k určitým změnám. Právě velikost těchto změn určuje míru spolehlivosti daného nástroje a stejně tak i validita, jakožto měření zamýšleného konceptu, je vždy otázkou míry. Podle Junger-Tas a Marshall (1999) je nicméně validita a reliabilita údajů ze selfreportových studií vyšší než u policejních statistik a stejně tak Thornberry a Krohn (2000) považují míru těchto dvou metodologických předpokladů za přijatelnou. Junger-Tas a Marshall (1999) nicméně upozorňují na to, že vyšší validity je obecně dosahováno při měření delikvence mládeže. Dospělí jedinci totiž více dbají na prosociální sebeobraz, a ne vždy se proto přiznají k trestné činnosti.

Existuje mnoho dalších faktorů, které mohou reliabilitu a validitu dat ze selfreportových studií ovlivnit. Výzkumy kriminálního chování zahrnují často citlivé otázky, které mohou snížit jednak ochotu účastnit se, ale také validitu odpovědí. Tato metoda předpokládá, že jedinec bude schopen se k delikventnímu chování přiznat a zároveň odpovídat pravdivě. Záleží samozřejmě také na typu spáchaného činu, kdy k méně závažným deliktům se respondent přizná spíše než k těm závažnějším (Junger-Tas a Marshall, 1999).

Validitu může podle Junger-Tas a Marshall (1999) mimo jiné ovlivňovat také formulace otázek v dotazníku. Nezbytná je zejména jasnost, srozumitelnost a jednoznačnost otázek, aby jim mohl

respondent v plné míře porozumět. Další překážkou může být paměť respondenta, kdy si musí vybavit dané zkušenosti z paměti a odhadnout frekvenci a dobu páčání, což nemusí být vzhledem k omezenému času výzkumu vždy jednoduché (Junger-Tas a Marshall, 1999)

Významným faktorem je také způsob sběru dat. Vzhledem k citlivosti zkoumaného tématu je důležité zachovat anonymitu respondentů. V souvislosti s tímto předpokladem se jako technika sběru dat nejčastěji užívá samostatné vyplňování dotazníku respondentem. Tato technika je v některých ohledech lepší než dotazování tazatelem, jelikož sám tazatel může svojí přítomností odpovědi respondenta ovlivnit. Junger-Tas a Marshall (1999) na druhou stranu upozorňují, že při samostatném vyplňování dotazníku respondentem mohou nastat vážné problémy u jedinců z nižších sociálních tříd nebo u etnických minorit, kdy v důsledku nízké úrovně vzdělání spojené s problémy se čtením jedinec nebude schopen porozumět otázkám. Vzhledem k tomu, že nižší úroveň vzdělání a kriminalita spolu často úzce souvisí, může zde dojít ke zkreslení dat a narušení validity i reliability měření (Junger-Tas a Marshall, 1999).

I přes určité nedostatky a slabiny metody selfreportu ji Thornberry a Krohn (2000) považují za jednu z nejdůležitějších inovací kriminologického výzkumu 20. století, která se stala standardní metodou zkoumání kriminálního a delikventního chování, zejména pak u mládeže. Každá metoda má podle Junger-Tas a Marshall (1999) své silné stránky a zároveň obsahuje nějaká rizika či omezení, kvůli kterým by se ale na jejich přínosy nemělo zapomínat.

2. 2 Výzkum International Self-Report Delinquency Study 3

2. 2. 1 Specifikace výzkumného projektu

S mezinárodním výzkumem delikvence mládeže známým jako International Self-Report Delinquency Study se setkáváme poprvé na začátku 90. let, kdy se do výzkumu zapojilo celkem 13 zemí světa (Krulichová a kol., 2015). Cílem tohoto výzkumného projektu byla jednak možnost srovnání trendů delikvence na mezinárodní úrovni, také ale identifikace osobnostních či sociálních faktorů, které s delikventním chováním souvisí a s tím spojené testování kriminologických teorií. V rámci tohoto projektu byla realizovaná i druhá a třetí vlna, kterých se zúčastnila i Česká republika. V této práci budou k analýze využívána data z dosud poslední třetí vlny (ISRD-3), která na našem území proběhla v roce 2013. Tento výzkumný projekt byl u nás v České republice v obou vlnách organizován katedrou sociologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Obtížnost získávání reprezentativního národního nebo místního vzorku z celkové populace mládeže vedla mnoho badatelů k využívání pravděpodobnostního výběru tříd z daných škol (Junger-Tas a Marshall, 1999). V rámci výzkumného projektu ISRD-3 byla data získávána také tímto způsobem. Výzkum se zaměřoval zejména na děti a mladistvé, konkrétně žáky sedmých, osmých a devátých ročníků základních škol a odpovídajících ročníků gymnázií, tedy jedince přibližně ve věku 12 až 16 let (Krulichová a kol., 2015). Sběr dat probíhal ve školách v rámci vyučovací hodiny, kdy respondenti vyplňovali selfreportový dotazník. Takto vybraný vzorek žáků je nicméně problematický v tom, že se mezi něj nedostali jedinci ze speciálních škol, nápravných zařízení nebo žáci, kteří při sběru dat nebyli přítomni ve škole. Právě u těchto jedinců by se nicméně vyšší míra delikvence mohla vyskytovat (Junger-Tas a Marshall, 1999).

Ve výzkumu ISRD-3 nalezneme položky týkající se jednak delikventních forem chování (krádeže, ublížení na zdraví atd.), zároveň ale také otázky na rizikové chování (konzumace alkoholu/drog či záškoláctví), které s delikvencí často souvisí (Krulichová a kol., 2015). Za účelem odhalit souvislosti mezi delikventním chováním a osobnostními či sociálními faktory působícími v životě jedince a otestovat tak kriminologické teorie, se v dotazníku vyskytovaly otázky z různých oblastí života mládeže, jako je například rodina, přátelé, škola, trávení volného času, sebekontrola, viktimizace, páchaní trestné činnosti nebo užívání návykových látek.

2. 2. 2 Základní charakteristika výběrového souboru

V rámci projektu ISRD-3 byl zvolen národní reprezentativní výběr s nadvýběrem pro jedno velké a jedno středně velké město (Prahu a Plzeň). Tento způsob výběru umožnil jednak srovnatelnost výsledků s dalšími zúčastněnými zeměmi, zároveň také porovnání s předchozí vlnou ISRD na území České republiky (Krucichová a kol., 2015).

Výzkumného projektu ISRD-3 se zúčastnilo celkem 3561 respondentů. Ačkoliv byly pro eliminaci nadvýběru konstruovány váhy, vzhledem k cílům této práce, kterým je analyzovat vztahy mezi proměnnými, budeme pracovat s neváženým datovým souborem, který zahrnuje 1757 chlapců (49,3 %) a 1789 dívek (50,2 %). U zbylých 15 respondentů (0,4 %) se vyskytovaly nejasné nebo úplně vynechané odpovědi. Na detailnější popisné statistiky se můžeme podívat v tabulce 1. Pro další podrobnosti o výzkumu ISRD-3 viz Krucichová a kol. (2015).

Tabulka 1. Základní charakteristiky souboru

	počet	%	platná %
N (celkem)	3561		
<i>Pohlaví</i>			
muži	1757	49,3	49,5
ženy	1789	50,2	50,5
Neodpověděl(a)/Neví	15	0,4	
<i>Věk</i>			
11	6	0,2	0,2
12	153	4,3	4,4
13	1036	29,1	29,9
14	1130	31,7	32,6
15	986	27,7	28,5
16	145	4,1	4,2
17	5	0,1	0,1
Neodpověděl(a)/Neví	100	2,8	
<i>Ročníky</i>			
7.	1249	35,1	35,1
8.	1203	33,8	33,8
9.	1109	31,1	31,1
<i>Typ školy</i>			
základní škola	2914	81,8	81,8
gymnázium	647	18,2	18,2
<i>Veřejné vs. soukromé</i>			
veřejné	3548	99,6	99,6
soukromé	13	0,4	0,4

Pozn: nevážená data

Zdroj: ISRD-3

2.3 Vymezení hypotéz pro analýzu

V této části si představíme konkrétní hypotézy, které se následně prostřednictvím sekundární analýzy pokusíme na datech z výzkumu ISRD-3 ověřit. Hypotézy byly formulovány v návaznosti na představené kriminologické teorie, což nám umožňuje dané teorie parciálně testovat.

Je nicméně důležité upozornit, že kriminologické teorie, které tvoří východiska této práce, se zaměřují zejména na vrstevníky (*peers*), zatímco ve výzkumu ISRD-3 byl používán pojem „kamarád/i“ či „přátelé“. Ačkoliv jsou vrstevníci v představených teoriích i obecně v kontextu delikvence mládeže chápáni jako osoby, jimiž se jedinec obklopuje a tráví s nimi svůj volný čas, nikoliv pouze jako věková kohorta, a dosti se tak pojem „vrstevník“ pojmu „kamarád“ přibližuje, nelze význam těchto pojmů pokládat za totožný a je potřeba to brát v úvahu. Zatímco kriminologické teorie většinou používají pojem vrstevníci, v hypotézách jsem se rozhodla užít pojem „kamarád/i“, jelikož s ním pracuje i výzkum ISRD-3, na základě jehož dat budou hypotézy testovány.

Podle Sutherlandovy teorie diferenciální asociace lze delikvenci považovat za kulturně přenášenou prostřednictvím procesu interakce a komunikace zejména v malých sociálních skupinách, kterou představují právě vrstevníci. Definicím příznivým pro porušování zákona se jedinec učí od osob, které těmito definicemi disponují a jsou tak samy náchylnější k páčání trestné činnosti. Předávání kriminálních hodnot, norem a definic tak lze předpokládat zejména od vrstevníků, kteří jsou sami delikventní, a proto bude naším cílem otestovat následující hypotézu:

H1: U jedinců s delikventními kamarády se zvyšuje pravděpodobnost individuální delikvence.

Druhá hypotéza, kterou se budeme snažit otestovat, je stanovena na základě teorie známé jako techniky neutralizace, s kterou přišli Sykes a Matza (1957). Jedinec si v rámci vrstevnické skupiny osvojuje vedle kriminálních vzorců chování, motivů a postojů také neutralizační techniky, které jsou podle autorů klíčové pro páčání trestné činnosti, jelikož umožňují jedinci dané delikventní chování ospravedlnit a konformní hodnoty naopak neutralizovat. Jedinec tak k delikventnímu chování inklinuje i navzdory tomu, že sdílí převažující společenské normy (považuje delikvenci za špatnou), jelikož si je schopen odůvodnit, proč zrovna v jeho případě je delikventní chování přijatelné. Ačkoliv existují jedinci, kteří jsou natolik vzdáleni od konformních hodnot, že techniky neutralizace u nich nemusí být pro páčání trestné činnosti vyvolány, autoři se domnívají, že většina pachatelů mezi mládeží zastává konformní normy společnosti a delikvenci jim umožňují právě neutralizace těchto norem.

Sykes a Matza (1957) identifikovali celkem 5 různých neutralizačních technik, které nicméně na základě dat z výzkumu ISRD-3 nelze přímo testovat. Za tímto účelem by byla v dotazníku přínosná např. otázka, proč se jedinec k dané delikventní činnosti uchýlil, čímž by se mohly odhalit jednotlivé typy neutralizačních technik skrze argumenty typu „zasloužil si to“ nebo „kamarádi mě potřebovali“ atd. Budeme se nicméně snažit zjistit, zdali se ve zkoumaném vzorku vyskytuje situace, jejímž vysvětlením je podle autorů právě existence a působení technik neutralizace. Hypotéza tedy zní:

H2: Většina mladistvých pachatelů delikvence považuje delikventní chování za špatné.

Do analýzy bude zahrnuta také hypotéza vycházející z teorie sociálního učení, kterou představili Akers a Burgess (1966). Pravděpodobnost výskytu určitého chování podle autorů souvisí s posilováním či oslabováním tohoto chování. K posilování delikventního chování dochází skrze odměny, které mohou být jak hmotné, například peníze nebo oblečení, tak i nehmotné ve formě pochvaly, respektu nebo úcty ze strany přátel (Akers a Burgess, 1966). Při osvojování delikvence jsou tak důležité zejména reakce kamarádů na konkrétní chování, které zvyšují či snižují pravděpodobnost, že se jedinec k danému chování prvotně uchýlí či ho bude opakovat. Hypotéza je následující:

H3: Pokud je delikventní chování spojeno s potenciální odměnou ze strany přátel, bude se ho jedinec s větší pravděpodobností dopouštět.

Poslední hypotéza, kterou se budeme snažit ověřit, byla stanovena na základě teorie nestrukturované socializace od Osgooda a kol. (1996). Autoři této teorie zdůrazňují roli kriminální příležitosti, kterou spatřují zejména při nestrukturovaných aktivitách bez dozoru a v přítomnosti vrstevníků. Nestrukturované aktivity podle Osgooda a kol. (1996) ponechávají více času pro delikventní způsoby trávení volného času, absence dohledu snižuje sociální kontrolu a přítomnost vrstevníků páčání trestné činnosti často usnadňuje. Budeme proto testovat následující hypotézu:

H4: Jedinec, který tráví svůj volný čas nestrukturovanými aktivitami v přítomnosti přátel a bez dohledu, má větší tendenci k delikvenci.

3. ANALYTICKÁ ČÁST

V této části práce bude naším cílem na základě výsledků analýz otestovat jednotlivé hypotézy. V návaznosti na prezentované výsledky a jejich interpretace pak v závěru posoudíme roli vrstevnických skupin v oblasti delikvence mládeže.

Při některých analýzách budeme pracovat se souhrnným ukazatelem delikvence, který implikuje spáchání alespoň dvou delikventních činů za posledních 12 měsíců. Delikventní činy, na základě nichž byl vytvořen tento indikátor, jsou sprejerství, vandalismus, prodej drog, krádež (auta/motorky, kola, z auta, v obchodě, bez použití násilí), vloupání do budovy, skupinová bitka, nošení zbraně, vyhrožování, úmyslné ublížení na zdraví a týrání zvířat. Respondenti byli také dotázáni, zdali se někdy dopustili nelegálního stahování z internetu, nicméně do souhrnného ukazatele delikvence není tento čin zahrnut, jelikož je u mládeže hojně zastoupen a vedlo by to tak k nepřiměřenému zvýšení prevalence delikvence.

V případě, kdy nebude použit souhrnný index delikvence, ale prevalence konkrétního delikventního činu u respondenta, budeme pracovat také s posledním sledovaným obdobím, tedy prevalencí za posledních 12 měsíců. Vzhledem k cílům práce můžeme tento ukazatel považovat za více relevantní z několika důvodů. Za prvé pozorujeme delikvenci u specifické věkové kategorie, kterou je mládež, a proto by užití celoživotní prevalence nebylo tolik přesné, jelikož se může této kategorii vymykat. Také dáváme výskyt delikventních činů u respondenta do souvislosti s jeho kamarády, a proto je potřeba obě skutečnosti (tedy např. výpověď respondenta, že má kamarády, kteří se dopustili nějakého činu, a spáchání tohoto činu samotným respondentem) udržovat co v nejmenším možném časovém rozmezí. V případě, že bychom analyzovali celoživotní prevalenci některého jevu v souvislosti s kamarády, není jisté, jestli v době blízké spáchání daného činu respondent zároveň měl delikventní kamarády nebo s nimi trávil čas a zdali tak vůbec mohli hrát roli. Analyzovat prevalenci za posledních 12 měsíců s cílem podchytit souvislost mezi vrstevníky a delikvencí jedince se tak z mého pohledu zdá být z důvodu menšího časového odstupu mezi výpovědí o kamarádech a individuální delikvencí vhodnější.

Na základní popis ukazatelů delikvence, které budou využívány v analytické části práce, se můžeme podívat v tabulce 2.

Tabulka 2. Základní deskripce ukazatelů delikvence

Prevalence za poslední sledované období	
	Za poslední rok (%)
2+ delikventní činy	21,6
vandalismus	8,3
krádež	9,3
závažné činy (vloupání, vyhrožování, zbití)	1,9
tvrdé drogy	1,5
užívání alkoholu/drog*	20,9
	Za poslední měsíc (%)
kanabis/marihuana	9,6

Pozn: nevážená data; platná procenta; N = 3561

*prevalence za poslední období nebyla měřená explicitně, nicméně z otázky patrně vyplývá (5.6 Co obvykle děláš ve svém volném čase; Piju pivo/alkohol nebo užívám drogy.)

3.1 Výsledky

3.1.1 Teorie diferenciální asociace

Na základě teorie diferenciované asociace jsme si stanovili hypotézu, která předpokládá, že u jedinců s delikventními kamarády se zvyšuje pravděpodobnost individuální delikvence. Tato hypotéza bude testovaná pomocí otázky 5.10 *Mladí lidé někdy dělají i zakázané věci. O kolika svých kamarádech víš, že udělali některé z následujících věcí?* (viz dotazník v Příloze). Na základě této otázky jsme od respondentů zjistili, zdali má kamarády, kteří zkusili drogy, ukradli něco z obchodu či supermarketu, vloupali se do budovy s cílem něco ukrást, někomu vyhrožovali nebo někoho zbili. Sám respondent byl také dotazován, zdali se těchto delikventních činů dopustil. Můžeme se tak podívat, zdali jedinci, jejichž kamarádi se dopustili nějakého z těchto delikventních činů, mají větší tendenci se tohoto činu dopouštět také a potvrdit či vyvrátit tak naši hypotézu.

Tabulka 3. Delikventní kamarádi a individuální delikvence – krádež

		Prevalence u respondenta		
		krádež		Celkem
		ne	ano	
Kamarádi, kteří někdy ukradli něco z obchodu nebo supermarketu	ne	Počet	2048	53
		Řádková %	97,5 %	2,5 %
	ano	Počet	1046	263
		Řádková %	79,9 %	20,1 %
Celkem	Počet	3094	316	3410
	Řádková %	90,7 %	9,3 %	100,0 %

Pozn: Předpoklady pro spolehlivost chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,30

Prvním delikventním činem, který budeme analyzovat, je krádež v obchodě nebo supermarketu. Na základě tabulky 3 prokazujeme statisticky signifikantní souvislost mezi krádeží u respondenta a tím, zda má respondent kamarády, kteří se tohoto činu také dopustili, přičemž tento vztah můžeme označit za středně silný (Cramerovo V = 0,30).

Pokud má jedinec kamarády, kteří něco ukradli z obchodu nebo supermarketu, je větší pravděpodobnost, že se tohoto činu za poslední rok sám dopustil. Konkrétně každý pátý respondent, jehož kamarádi něco ukradli, se ke krádeži také uchýlil. Naopak respondenti, kteří nemají takto delikventní kamarády, ke krádeži inklinovali v podstatně menší míře (2,5 %). Jedno z možných vysvětlení, proč se krádeže dopustili i jedinci bez kamarádů s touto zkušeností, nabízí Glaserova (1957) teorie diferenciální identifikace, podle které je pro páchaní

trestné činnosti klíčové ztotožnění se s delikventní osobou. Tito jedinci, ačkoliv nemají takto delikventní kamarády, se mohli identifikovat s jinou delikventní osobou nebo imaginární postavou, a proto se krádeže dopustili. Další vysvětlení nabízí i samotný Sutherland, který klade důraz také na povahu rodinného prostředí, ze kterého jedinec pochází a ve kterém může docházet k přejímání kriminálních vzorců. Možným vysvětlením může samozřejmě být i existence jinak delikventního kamaráda, nikoliv pouze zkušeného v krádežích.

Výsledky analýzy u krádeže tedy přinášejí podporu pro první hypotézu vycházející z teorie diferenciální asociace, a můžeme tak prohlásit, že u jedinců s delikventními kamarády se zvyšuje pravděpodobnost individuální delikvence.

Dalším činem, na kterém otestujeme první hypotézu, je **užívání drog**. Do analýzy jsou zahrnuty odpovědi na položku „*Mám kamarády, kteří zkusili měkké nebo tvrdé drogy jako konopí, hašiš, extázi, speed, heroin nebo kokain*“ a také otázka 8.2, týkající se toho, zda respondent sám zkusil kanabis (konopí/marihuana/hašiš), otázka 8.4 dotazující se na zkušenosti s drogami jako extáze, LSD, speed či amfetaminy (Pervitin) a otázka 8.5, která se týká heroinu, kokainu nebo cracku. Z důvodu nízké prevalence u otázek 8.4 a 8.5 z nich byla vytvořena jedna proměnná s názvem „tvrdé drogy“. V případě marihuany jde o údaje za posledních 30 dní, u tvrdých drog za posledních rok.

Tabulka 4. Delikventní kamarádi a individuální delikvence – kanabis/marihuana

		Prevalence u respondenta		
		kanabis/marihuana		Celkem
		ne	ano	
Kamarádi, kteří zkusili měkké nebo tvrdé drogy	ne	Počet	2027	45
		Řádková %	97,8 %	2,2 %
	ano	Počet	1043	268
		Řádková %	79,6 %	20,4 %
Celkem		Počet	3070	313
		Řádková %	90,7 %	9,3 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,31

Tabulka 5. Delikventní kamarádi a individuální delikvence – tvrdé drogy

		Prevalence u respondenta		
		tvrdé drogy		Celkem
		ne	ano	
Kamarádi, kteří zkusili měkké nebo tvrdé drogy	ne	Počet	2059	7
		Řádková %	99,7 %	0,3 %
	ano	Počet	1283	42
		Řádková %	96,8 %	3,2 %
Celkem		Počet	3342	49
		Řádková %	98,6 %	1,4 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,12

Na základě tabulky 4 a 5 vidíme, že zatímco užívání marihuany je u respondentů podobně rozšířená záležitost jako krádež, prevalence u tvrdých drog je poměrně nízká.

U marihuany i tvrdých drog je nicméně patrné, že má-li respondent kamarády se zkušeností s drogami, zvyšuje se u něj pravděpodobnost, že danou drogu užil také. Silnější vztah nicméně pozorujeme u marihuany (Cramerovo V = 0,31), kde více než pětina respondentů s delikventními kamarády ji užila za poslední měsíc také (20,4 %). Respondenti bez kamarádů, kteří zkusili měkkou nebo tvrdou drogu, vykazují menší tendenci k užívání marihuany (2,2 %).

U tvrdých drog musíme vztah s delikventními kamarády prohlásit za slabý, což vzhledem k nízké prevalenci není překvapivé. Můžeme nicméně říct, že má-li respondent kamarády se zkušeností s měkkými nebo tvrdými drogami, s větší pravděpodobností zkusil za poslední rok alespoň jednu tvrdou drogu (3,2 %). U respondentů bez takových kamarádů byla tato tendence v posledním roce menší (0,3 %).

Výsledky jsou opět v souladu s první hypotézou, a můžeme tedy konstatovat, že i v případě užívání drog se u jedinců s takto delikventními kamarády zvyšuje pravděpodobnost individuální delikvence.

Tímto se dostáváme k poslední analýze, která nám pomůže otestovat první hypotézu. Konkrétně se jedná o údaje, zdali má respondent kamarády, kteří se **vloupali** do budovy s cílem něco ukrást, někomu **vyhrožovali** zbraní nebo zbitím, aby jim vydal peníze nebo nějakou věc, a ty, kteří někoho **zbili** nebo těžce zranili holí, nožem nebo něčím podobným. Tyto činy u kamarádů jsou opět dávány do souvislosti s tím, zdali se jich za poslední rok dopustil sám respondent. Vzhledem k velmi nízké prevalenci u každého z těchto činů jsem se je rozhodla

sloučit a spáchání alespoň jednoho takového činu označit za závažnou delikvenci. Podíváme se tedy, zdali respondenti, kteří mají alespoň jednoho závažně delikventního kamaráda, se v posledním roce také alespoň k jednomu ze závažných činů (vloupání, vyhrožování či zbití) uchýlili.

Tabulka 6. Delikventní kamarádi a individuální delikvence – závažná delikvence

		Prevalence u respondenta		
		závažný delikventní čin		Celkem
		ne	ano	
Kamarádi, kteří se dopustili závažného delikventního činu (vloupání, vyhrožování, zbití)	ne	Počet	3101	34
		Řádková %	98,9 %	1,1 %
	ano	Počet	255	27
		Řádková %	90,4 %	9,6 %
Celkem		Počet	3356	61
		Řádková %	98,2 %	1,8 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,18

Podle tabulky 6 je opět zřejmé, že ne/existence delikventních kamarádů hraje roli v tom, s jakou pravděpodobností se jedinec sám dopustil závažného činu. Má-li respondent alespoň jednoho kamaráda, který se dopustil závažného delikventního činu, sledujeme u něj větší tendenci se k nim také uchýlovat (9,6 %). Pokud takové kamarády respondent nemá, pravděpodobnost, že se v posledním roce dopustil vloupání, vyhrožování či zbití, je u něj nižší (1,1 %). Vztah mezi těmito proměnnými byl spolehlivě prokázán, nicméně ho lze považovat za spíše slabý (Cramerovo V = 0,18).

První hypotéza tedy nebyla ani v případě závažných činů vyvrácena. Lze tedy konstatovat, že delikventní kamarádi zvyšují pravděpodobnost individuální delikvence, jak u méně závažných činů, kterými jsou např. krádež nebo užívání drog, tak u závažnějších delikventních činů, mezi které jsme zařadili vloupání, vyhrožování a zbití. Ačkoliv jsme nebyli schopni analyzovat samotný základ teorie diferenciální asociace, tedy převahu kriminálních definic, podařilo se nám ji otestovali alespoň skrze obecnější hypotézu, kterou jsme v návaznosti na danou teorii stanovili.

3. 1. 2 Techniky neutralizace

Druhá hypotéza, kterou budeme testovat, souvisí s technikami neutralizace Sykese a Matzy (1957), které si jedinec osvojuje v procesu učení se kriminálnímu chování právě například od svých kamarádů. Techniky neutralizace podle autorů umožňují jedinci ospravedlnit dané delikventní činy, což vede k menším zábránám v jejich páchání, i přes obecné sdílení konformních norem společnosti. Naším cílem bude zjistit, zdali platí předpoklad, že většina mladistvých pachatelů delikvence považuje delikvenci za špatnou.

Hypotézu budeme ověřovat pomocí otázky 6.1 *Za nakolik špatné považuješ následující jednání u někoho přibližně v tvém věku?*, ve které se respondentů dotazujeme na subjektivní hodnocení celkem 8 různých jednání. Z baterie nicméně využijeme pouze 2 delikventní činy, které můžeme dát do souvislosti s tím, zdali se daného jednání respondent v posledním roce sám dopustil či nikoliv. Konkrétně se podíváme na vandalismus (záměrné poškození nebo zničení cizího majetku) a krádež v obchodě. V obou otázkách se vyskytuje také vloupání do budovy, zbití/fyzické napadení a vyhrožování, nicméně vzhledem k nízké prevalenci není vhodné na nich provádět analýzy.

Za sdílení společenských norem, resp. skutečnost, že mladistvý pachatel považuje delikvenci za špatnou, budeme v těchto analýzách považovat názor respondenta, že daný delikventní čin je *velmi špatný*, *špatný*, či alespoň *trochu špatný*.

Tabulka 7. Subjektivní hodnocení činu a individuální delikvence – vandalismus

			Prevalence u respondenta		Celkem
			vandalismus		
			ne	ano	
Za nakolik špatný považuješ vandalismus u někoho přibližně v tvém věku?	velmi špatný	Počet	1973	110	2083
		Sloupcová %	62,4 %	38,5 %	60,4 %
	špatný	Počet	1052	122	1174
		Sloupcová %	33,3 %	42,7 %	34,0 %
	trochu špatný	Počet	101	39	140
		Sloupcová %	3,2 %	13,6 %	4,1 %
	vůbec ne špatný	Počet	36	15	51
		Sloupcová %	1,1 %	5,2 %	1,5 %
Celkem		Počet	3162	286	3448
		Sloupcová %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,20

Prvním delikventním činem, který budeme v souvislosti s druhou hypotézou analyzovat, je vandalismus. Tabulka 7 implikuje statisticky významný vztah mezi subjektivním hodnocením vandalismu a spácháním tohoto činu respondentem za posledních 12 měsíců. Vztah se přitom jeví jako spíše slabý (0,2).

Za účelem testování druhé hypotézy se nicméně zaměříme na rozložení delikventních jedinců v jednotlivých kategoriích subjektivního hodnocení vandalismu. Je zřejmé, že většina respondentů, kteří se v posledním roce dopustili vandalismu, ho považují za více či méně špatný (95 %). Pouhých 5 % pachatelů nezastává dominantní normy společnosti a podle autorů tak u nich nemusí neutralizační techniky ani působit. Výsledky jsou tedy v souladu s druhou hypotézou.

Tabulka 8. Subjektivní hodnocení činu a individuální delikvence – krádež

			Prevalence u respondenta		Celkem
			krádež		
			ne	ano	
Za nakolik špatnou považuješ krádež u někoho přibližně v tvém věku?	velmi špatná	Počet	927	14	941
		Sloupcová %	29,6 %	4,3 %	27,2 %
	špatná	Počet	1493	107	1600
		Sloupcová %	47,6 %	33,1 %	46,3 %
	trochu špatná	Počet	644	159	803
		Sloupcová %	20,5 %	49,2 %	23,2 %
	vůbec ne špatná	Počet	71	43	114
		Sloupcová %	2,3 %	13,3 %	3,3 %
Celkem		Počet	3135	323	3458
		Sloupcová %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,29

Další analýza v souvislosti s druhou hypotézou se týká prevalence krádeže u respondenta za poslední rok a jeho hodnocení tohoto delikventního činu. Tabulka 8 naznačuje existenci vztahu mezi proměnnými, přičemž tento vztah se jeví jako středně silný.

I v případě krádeže je patrné, že převážná část takto delikventních jedinců považuje krádež za v určité míře špatnou (87 %), oproti minoritě, pro kterou krádež není vůbec špatná (13 %). Je také zajímavé, že jsou respondenti vůči krádeži oproti vandalismu poměrně tolerantnější. Jen o něco více než čtvrtina respondentů (27 %) považuje krádež za velmi špatnou oproti 60 % u vandalismu.

Výsledky nicméně opět přináší podporu pro druhou hypotézu. Můžeme tedy uzavřít, že většina mladistvých pachatelů sdílí společenské normy, a mostem k delikventní činnosti tak mohou být, jak předpokládají autoři teorie, právě techniky neutralizace.

3. 1. 3 Teorie sociálního učení

V návaznosti na teorii sociálního učení Akerse a Burgesse (1966) bude naším cílem otestovat třetí hypotézu, která předpokládá, že v případě, kdy je delikventní chování spojeno s potenciální odměnou ze strany přátel, se ho bude jedinec s větší pravděpodobností dopouštět.

Z dotazníku výzkumu ISRD-3 bude do analýzy zahrnuta otázka 9.3, ze které využijeme pouze jednu položku baterie zaměřující se na nejlepší/ho kamaráda či kamarádku. Konkrétní znění otázky můžeme vidět na obrázku 1.

Obrázek 1. Otázka 9.3

Představ si, že: Ve velkém obchodě uvidíš něco, co jsi vždycky chtěl/a, ale nemohl/a sis dovolit (např. skvělé boty, drahé tričko, CD nebo parfém). Odneseš si to domů bez placení.

9.3 POKUD bys toto učinil/a: Jaké pocity by asi měli následující lidé?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce

	Obdivovali by mě	ani ... ani	ani ... ani	kritizovali by mě za to	kritizovali by mě za to
Můj/moje nejlepší kamarád/ka	☐	☐	☐	☐	☐

Škála otázky 9.3 byla pro potřeby interpretace a prezentaci v tabulce kategorizována do 3 stupňů. Tuto proměnnou budeme dávat do souvislosti s prevalencí krádeže u respondenta za poslední rok. Můžeme se tak podívat, zdali očekávaná pozitivní reakce kamaráda na daný delikventní čin zvyšuje pravděpodobnost spáchání tohoto činu respondentem.

Tabulka 9. Reakce kamaráda a individuální delikvence - krádež

		Prevalence u respondenta			Celkem
		krádež			
		ne	ano		
Pokud by ses dopustil/a krádeže , jaké pocity by měl/a tvůj/tvoje nejlepší kamarád/ka ?	Obdivovali by mě	Počet	431	111	542
		Řádková %	79,5 %	20,5 %	100,0 %
	Ani, ani	Počet	651	99	750
		Řádková %	86,8 %	13,2 %	100,0 %
	Kritizovali by mě za to	Počet	1995	106	2101
		Řádková %	95,0 %	5,0 %	100,0 %
Celkem	Počet	3077	316	3393	
	Řádková %	90,7 %	9,3 %	100,0 %	

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,20

Vztah mezi proměnnými lze na základě tabulky 9 označit za statisticky signifikantní a spíše slabý. Je patrné, že respondenti, jejichž nejlepší kamarád/ka by je za spáchání krádeže

obdivoval/a, se tohoto činu v posledním roce dopustili častěji (21 %). Obdiv od kamaráda tak může představovat určitou motivaci pro delikventní chování. Naopak jedinci, jejichž nejlepší kamarád by je za krádež neodměnil obdivem, naopak by je od kamaráda čekal trest ve formě kritiky, inklinovali ke krádeži v menší míře (5 %). To je v souladu s poznatkem teorie sociálního učení, kdy jedinec volí takové chování, které mu umožňuje vyhnout se jakémukoliv trestu.

Na základě této analýzy můžeme říct, že výsledky jsou v souladu s třetí hypotézou a konstatovat, že potenciální pozitivní a „odměňující“ reakce kamarádů na delikventní chování u jedince posilují tendenci k tomuto chování.

Dotazník z ISRD-3 umožňuje také další, doplňující analýzu, kdy jsme proměnnou *reakce kamaráda* dali do souvislosti s otázkou 9.4, která přímo na otázku 9.3 navazuje, a ve které je respondent dotazován, zdali si dokáže představit, že by něco takového skutečně učinil/a, kdyby si byl/a jist/a, že ho/jí u toho nechytí. Jde tedy pouze o představu spáchání delikventního činu (krádeže) či ochotu se ho dopustit, nikoliv uskutečnění tohoto činu, proto pro samotné testování H3 není tato analýza vhodná. Můžeme se nicméně podívat, zdali jedinci, kteří od kamaráda očekávají odměnu za spáchání delikventního činu, budou častěji připouštět, že by se krádeže opravdu dopustili než ti, jejichž kamarádi by je za krádež kritizovali. U proměnné týkající se představy něco ukrást (*potenciální spáchání krádeže*) byly sloučeny odpovědi „spíše ne“ a „rozhodně ne“ a také „spíše ano“ a „ano, určitě“.

Tabulka 10. Reakce kamaráda a potenciální spáchání krádeže

			Respondent			Celkem
			potenciální spáchání krádeže			
			ne	nevím	ano	
Pokud by ses dopustil/a krádeže , jaké pocity by měl/a tvůj/tvoje nejlepší kamarád/ka ?	Obdivovali by mě	Počet	326	119	112	557
		Řádková %	58,5 %	21,4 %	20,1 %	100,0 %
	Ani, ani	Počet	555	145	54	754
		Řádková %	73,6 %	19,2 %	7,2 %	100,0 %
	Kritizovali by mě za to	Počet	1907	147	45	2099
		Řádková %	90,9 %	7,0 %	2,1 %	100,0 %
Celkem	Počet	2788	411	211	3410	
	Řádková %	81,8 %	12,1 %	6,2 %	100,0 %	

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,25

Tabulka 10 naznačuje statisticky významný a slabý až středně silný vztah mezi proměnnými. Vidíme, že respondenti s nejlepším kamarádem, který by ho za krádež obdivoval, častěji

připouštěli, že by se krádeže opravdu dopustili, kdyby si byl jisti, že je u toho nechyti (20 %). V případě, že by respondentovi hrozila od kamaráda kritika, ochota spáchání krádeže u něj klesá (2 %).

Zajímavý je také fakt, že z respondentů, jejichž kamarádi by na krádež reagovali pozitivně (obdivem), si téměř 60 % nedokáže představit, že by se krádeže opravdu dopustili. V takovém případě je vhodné uvažovat například o odlišné povaze očekávaných reakcí jiných osob v prostředí jedince (členů rodiny, učitelů, sousedů apod.), které mohou navzdory posilování delikventní činnosti kamarády od této představy jedince odrazovat.

Výsledky tedy naznačují, že reakce kamarádů mohou zvyšovat či snižovat pravděpodobnost individuální delikvence. Na základě této analýzy ale také pozorujeme, že jedinci, kteří očekávají pozitivní reakce kamaráda na delikvenci, si častěji dovedou představit, že by se krádeže dopustili.

3. 1. 4 Teorie nestrukturované socializace

Poslední hypotéza, kterou budeme testovat, vychází z teorie nestrukturované socializace Osgooda a kol. (1996). Cílem bude zjistit, zdali nestrukturované aktivity společně s přítomností kamarádů a absencí dohledu (autority) zvyšují pravděpodobnost individuální delikvence. Za nestrukturované aktivity bude v tomto případě považován čas trávený na veřejných místech, jako jsou parky, ulice, obchodní centra, okolí bydliště. Pro individuální delikvenci bude použit souhrnný ukazatel delikvence, který implikuje spáchání alespoň 2 delikventních činů za poslední rok.

Tabulka 11. Nestrukturované aktivity s kamarády a individuální delikvence

		Prevalence u respondenta			
		2+ delikventních činů		Celkem	
		ne	ano		
Tráví tvoje skupina přátel hodně času společně na veřejných místech , jako jsou parky, ulice, obchodní centra, okolí bydliště? *	ne	Počet	605	130	735
		Řádková %	82,3 %	17,7 %	100,0 %
	ano	Počet	1500	528	2028
		Řádková %	74,0 %	26,0 %	100,0 %
Celkem		Počet	2105	658	2763
		Řádková %	76,2 %	23,8 %	100,0 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,09; *otázka pod filtrem (odpovídali pouze ti, kteří uvedli, že mají skupinu přátel)

Jak nám už tabulka 11 naznačuje, veřejná prostranství jako jsou obchodní centra, ulice nebo parky představují pro mládežnické skupiny víceméně běžný způsob využití volného času. Můžeme si ale všimnout, že respondenti, kteří tráví hodně času tímto způsobem, mají oproti druhé skupině respondentů větší tendenci k delikvenci (26 % oproti 18 %). Procentuální rozdíl mezi těmito skupinami respondentů nicméně není tolik výrazný a také vztah mezi proměnnými musíme prohlásit za slabý. Výsledky analýzy ale i tak přinášejí podporu pro čtvrtou hypotézu.

Je důležité se také zamyslet nad tím, zdali znění otázky přímo implikuje, že i sám respondent se svou skupinou přátel tráví čas na veřejných místech. Vzhledem k tomu, že této otázce předchází filtrační otázka *11.1 Někteří lidé mají určitou skupinu přátel, s nimiž tráví čas, podnikají společné věci nebo se různě baví. Patříš do nějaké takové skupiny?*, můžeme předpokládat, že se respondent do své skupiny přátel při otázce na trávení volného času na veřejných místech zahrnuje také.

Jelikož do souhrnného ukazatele delikvence není zahrnuto užívání alkoholu či drog, podíváme se, zdali je pohyb na veřejných místech s kamarády spojen také s vyšší prevalencí tohoto rizikového chování, které v této práci považujeme za projev delikvence. Do analýzy bude zahrnuta opět otázka 11.2, která se týká toho, zda respondentova skupina přátel tráví hodně času na veřejných místech, a také otázka 5.6 *Co obvykle děláš ve svém volném čase?*, kdy využijeme položku „Piju pivo/alkohol nebo užívám drogy“. U této proměnné jsem se rozhodla sloučit kategorie „občas“ a „často“ a vytvořit tak binární proměnnou s možnostmi „ano“ a „ne“. Důvodem pro tento krok byla relativně málo zastoupená odpověď „často“.

Tabulka 12. Nestrukturované aktivity s kamarády a užívání alkoholu/drog

		Prevalence u respondenta		
		alkohol/drogy		Celkem
		ne	ano	
Tráví tvoje skupina přátel hodně času společně na veřejných místech , jako jsou parky, ulice, obchodní centra, okolí bydliště? *	ne	Počet	617	113
		Řádková %	84,5 %	15,5 %
	ano	Počet	1506	509
		Řádková %	74,7 %	25,3 %
Celkem		Počet	2123	622
		Řádková %	77,3 %	22,7 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,10; *otázka pod filtrem (odpovídali pouze ti, kteří uvedli, že mají skupinu přátel)

Tabulka 12 naznačuje statisticky významný, nicméně slabý vztah mezi proměnnými. Je ale patrné, že i v tomto případě mají jedinci, jejichž skupina přátel tráví hodně času na veřejných místech, o něco větší tendenci inklinovat k delikventnímu chování, konkrétně k užívání alkoholu či drog (25 %). Druhá skupina respondentů méně často uváděla, že by ve svém volném čase pila alkohol či užívala drogy (16 %).

Obě analýzy (tabulky 11 i 12) přináší výsledky, které jsou v souladu s čtvrtou a poslední hypotézou. Můžeme tedy říct, že nestrukturované aktivity, v tomto případě pohyb na veřejných prostranstvích, spolu s přítomností kamarádů a absencí dohledu zvyšují pravděpodobnost individuální delikvence. Musíme nicméně reflektovat, že zde stále pozorujeme slabý vztah.

Dotazník nám umožňuje podívat se také na to, zdali jedinci, kteří naopak tráví volný čas strukturovanými aktivitami, budou vykazovat menší delikvenci. Podle Osgooda a kol. (1996) strukturované aktivity snižují příležitosti a ponechávají menší prostor pro delikvenci. Tyto aktivity bývají totiž často spojeny s nějakou autoritou, která je zodpovědná za sociální kontrolu (např. trenér). Jiní autoři naopak zastávají názor, že strukturované aktivity mohou v některých

případech příležitosti k delikvenci spíše zvyšovat. Podle Agnewa (1990) mohou organizované aktivity, jako je třeba sport, poskytnout potenciální zdroje vedoucí k delikvenci. Mládež bude např. trávit více času nestrukturovaným způsobem po tréninku či bude mít více příležitostí jít večer se spoluhráči za zábavou atd. (Agnew, 1990, citováno podle Osgood a kol., 1996). Podíváme se proto, zdali určité strukturované aktivity zvyšují či snižují tendenci k delikvenci u české mládeže.

U sportu nebyl na základě chí-kvadrát testu prokázán vztah ($p > 0,05$), což může souviset právě s tím, že čas trávený sportem může pravděpodobnost individuální delikvence zvyšovat i snižovat. Na jednu stranu jedince vzdaluje od méně rizikových aktivit (domácí práce, čas s rodinou atd.) a přibližuje ho potenciálním zdrojům delikvence, na stranu druhou může tato organizovaná aktivita posloužit jako kvalitní využití volného času a případně jako prevence před nudou spojenou s rizikovými aktivitami.

Strukturované aktivity, na které se podíváme, proto budou pouze příprava do školy (učení se, dělání domácích úkolů) a čtení knih/věnování se nějakým uměleckým činností (hudba, divadlo atd.).

Tabulka 13. Strukturované aktivity a individuální delikvence – příprava do školy

		Prevalence u respondenta		
		2+ delikventních činů		Celkem
		ne	ano	
Obvykle se ve svém volném čase učím do školy nebo dělám domácí úkoly	nikdy	Počet	332	202
		Řádková %	62,2 %	37,8 %
	občas	Počet	1753	461
		Řádková %	79,2 %	20,8 %
	často	Počet	640	89
		Řádková %	87,8 %	12,2 %
Celkem	Počet		2725	752
	Řádková %		78,4 %	21,6 %

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,19

Z tabulky 13 je patrné, že nejmenší tendenci k delikvenci (12 %) mají respondenti, kteří uváděli, že svůj volný čas věnují často přípravě do školy. O něco větší pravděpodobnost delikvence sledujeme u těch, kteří se této činnosti věnují občas (21 %). Naopak respondenti, kteří se ve svém volném čase do školy neučí nikdy ani netráví tento čas děláním domácích úkolů, inklinují k delikvenci nejvíce (38 %). Vztah mezi proměnnými se ukazuje být spíše

slabý. Na základě analýzy nicméně můžeme tento typ strukturované aktivity chápat jako prevenci delikvence nebo alespoň jako potenciální omezení příležitostí k jejímu páchání. Čas investovaný do vzdělání nacházíme v tomto kontextu také v kategorii *commitment* (závazek) u Hirschiho (1969) teorie sociálních vazeb. Podle Hirschiho mají investice do konvenčních aktivit, jako je například právě vzdělání, potenciál snižovat tendenci k delikventnímu chování, jelikož by takovým chováním jedinec své investice riskoval.

Tabulka 14. Strukturované aktivity a individuální delikvence – umělecké činnosti/četba

		Prevalence u respondenta			
		2+ delikventních činů		Celkem	
		ne	ano		
Obvykle se ve svém volném čase aktivně věnuji nějaké umělecké činnosti (hudba, divadlo atd.) nebo čtu knihy .	nikdy	Počet	986	337	1323
		Řádková %	74,5 %	25,5 %	100,0 %
	občas	Počet	982	251	1233
		Řádková %	79,6 %	20,4 %	100,0 %
	často	Počet	771	164	935
		Řádková %	82,5 %	17,5 %	100,0 %
Celkem	Počet	2739	752	3491	
	Řádková %	78,5 %	21,5 %	100,0 %	

Pozn: Předpoklady chí-kvadrát testu jsou splněny, chí-kvadrát test je statisticky významný na hladině $\alpha < 0,001$; Cramerovo V = 0,08

U umělecké činnosti nebo četby jako náplně volného času sledujeme podobné výsledky jako u přípravy do školy, nicméně zde nacházíme o něco slabší vztah mezi proměnnými. Na základě tabulky 14 opět platí, že čím častěji se respondent ve svém volném čase věnuje nějaké umělecké činnosti nebo čtení knihy, bude vykazovat menší tendenci k delikvenci. Pokud se takové činnosti jedinec nevěnuje vůbec, pravděpodobnost jeho delikvence bude vyšší (26 %). I tato organizovaná činnost tak může sloužit jako smysluplné využití volného času a redukující pravděpodobnost delikvence jedince. Na druhou stranu je nutné podotknout, že ne vždy čas trávený uměleckou činností nebo četbou zajišťuje konformitu jedince a jeho protektivní povaha může být často individuální.

ZÁVĚR

V této práci jsme se zabývali fenoménem delikvence mládeže v souvislosti s vrstevnickými skupinami. Naším cílem bylo na základě vybraných kriminologických teorií zdůrazňujících roli vrstevníků stanovit hypotézy a následně je pomocí dat ze selfreportového výzkumu ISRD-3 otestovat.

První teorie, jež nám posloužila jako základ pro vymezení hypotézy a kterou jsme tak parciálně testovali, je teorie diferenciální asociace. Podle této teorie se u jedince zvyšuje tendence k delikvenci v případě, že má jedinec delikventní kamarády, od kterých prostřednictvím procesu sociálního učení přebírá definice příznivé pro páčání trestné činnosti (Sutherland a kol., 1992). Výsledky analýz byly v souladu s první hypotézou, která předpokládá, že se u jedinců s delikventními kamarády zvyšuje pravděpodobnost individuální delikvence. Souvislost mezi delikvencí jedince a jeho kamarádů byla sledována konkrétně u 4 činů, kterými jsou krádež, závažný čin (vloupání, vyhrožování nebo zbití), užívání marihuany a užívání tvrdých drog. Nejvýraznější souvislost s delikventními kamarády se přitom projevila u krádeže a užívání marihuany, u nichž se prokázal středně silný vztah. Pokud má jedinec kamarády, kteří užívali tvrdou drogu nebo se dopustili závažného činu, s větší pravděpodobností se stejného činu dopustil také, nicméně vztah je těchto proměnných spíše slabý.

Dále jsme testovali jeden z předpokladů, na nichž jsou založeny techniky neutralizace Sykese a Matzy (1957). Podle autorů většina pachatelů mezi mládeží zastává konformní normy společnosti a delikvenci jim umožňují právě neutralizace těchto norem, přičemž tyto neutralizační techniky si jedinci osvojují v rámci procesu sociálního učení ve vrstevnických skupinách. Tato teorie tedy předpokládá, že většina mladistvých pachatelů delikvence sdílí společenské normy, resp. v kontextu práce považuje delikvenci za špatnou. Na základě analýz jsme zjistili, že u obou sledovaných trestných činů, vandalismu i krádeže, většina respondentů opravdu sdílí názor, že je daný čin v určité míře špatný. Výsledky tak i v tomto případě přinesly podporu pro stanovenou hypotézu. Vandalismus za více či méně špatný považuje dokonce 95 % respondentů. U krádeže o něco méně, nicméně stále se jedná o majoritu (87 %).

Testování jsme podrobili také teorii sociálního učení Akerse a Burgesse (1966). Podle autorů jsou při učení se delikventnímu chování důležité reakce kamarádů na dané chování, které zvyšují či snižují pravděpodobnost, že se k němu jedinec uchýlí. Reakcemi se rozumí odměny, které mohou představovat třeba peníze nebo uznání, ale i trest, kterým může být třeba výsměch ze strany přátel. Testovaná hypotéza tedy předpokládala, že pokud je delikventní chování spojeno s potenciální odměnou ze strany přátel, bude se ho jedinec s větší pravděpodobností

dopouštět. Vzhledem k možnostem dotazníku byla tato hypotéza testovaná pouze na krádeži. Výsledky analýzy ukázaly, že očekávaný obdiv od nejlepšího kamaráda za delikventní čin zvyšuje pravděpodobnost jeho páchání respondentem. Ačkoliv tedy nebyla hypotéza ani v tomto případě vyvrácena, korelační koeficient zde naznačuje spíše slabý vztah. O něco silnější vztah nicméně pozorujeme u potenciálního spáchání krádeže, kdy očekávaný obdiv od kamaráda zvyšuje pravděpodobnost, že si respondent dokáže představit, že by se krádeže skutečně dopustil. Na druhou stranu stále téměř 60 % respondentů, jež od kamaráda za krádež očekávají odměnu v podobě obdivu, si nedokáže představit, že by se jí dopustilo. To může souviset s převahou potenciálních negativních reakcí v jedincově okolí (např. od rodiny, učitelů apod).

Poslední testovaná hypotéza vychází z teorie nestrukturované socializace Osgooda a kol. (1996). Podle autorů se kriminální příležitost objevuje zejména při nestrukturovaných aktivitách bez dohledu a v přítomnosti vrstevníků. Výsledky analýz jsou i v tomto případě v souladu s hypotézou, která tvrdí, že jedinec, který tráví svůj volný čas nestrukturovanými aktivitami v přítomnosti přátel a bez dohledu, má větší tendenci k delikvenci. Zjistili jsme, že v případě, kdy respondent tráví se svojí skupinou přátel hodně času na veřejných místech, jako jsou parky, ulice nebo obchodní centra, vykazuje větší tendenci k delikvenci a je u něj také větší pravděpodobnost, že ve svém volném čase užívá alkohol nebo drogy. V obou případech ale mluvíme o slabém vztahu. Dotazník umožnil také doplňující analýzu, která sice netestovala námi stanovenou hypotézu, nicméně nám pomohla zjistit, zdali naopak strukturované aktivity budou tendenci k delikvenci u jedince snižovat. V případě umělecké činnosti/četby i přípravy do školy byla tato tendence potvrzena. U respondentů, kteří se dané strukturované činnosti nevěnovali nikdy, byla delikvence vyšší než u těch, kteří se jí věnovali občas nebo často. Opět je zde ale demonstrován spíše slabý vztah.

Analýza dat výzkumu ISRD-3 tedy přinesla podporu pro všechny stanovené hypotézy a role vrstevníků u delikvence mládeže je tak v České republice patrná. Síla vztahu je nicméně mezi jednotlivými proměnnými různá. Nejsilnější vztah pozorujeme mezi ne/existencí delikventních přátel a individuální delikvencí, konkrétně u krádeže a užívání marihuany. Naopak nejslabší se zdá být předpoklad, že nestrukturované aktivity (v našem výzkumu pobyt na veřejných prostranstvích) spolu s přítomností vrstevníků a absencí dohledu zvyšuje u jedince tendenci k delikvenci. Tento slabý vztah může souviset s tím, že pod veřejná prostranství jsou ve výzkumu zahrnuta také obchodní centra, kde mladí lidé nezdědka tráví svůj volný čas. V tomto případě ale nemusí být absence dohledu jako potřebný prvek pro výkon delikventního činu splněna. Jednak je zde přítomno mnoho jiných osob, zároveň taková místa často disponují

kamerovým systémem a security službou, což může od delikvence mládež odrazovat. Z tohoto důvodu proto možná u jedinců, kteří tráví svůj volný čas se skupinou přátel na veřejných prostranstvích, nenacházíme výrazně odlišnou míru delikvence oproti těm, kteří takto svůj volný čas netráví.

Dále je potřeba podotknout, že ačkoliv nám data z výzkumu ISRD-3 umožnila sledovat ne/existenci delikventních kamarádů nebo skutečnost, že s nimi jedinec ne/tráví svůj volný čas, chyběl nám údaj, zda byly dané činy páčány po boku kamarádů či nikoliv. Tato informace by byla přínosná zejména pro přesnější testování některých teorií. Zdali se jedinec uchýlil k delikvenci sám nebo s vrstevníky by byl relevantní údaj například pro ověření teorie nestrukturované socializace Osgooda a kol. (1996), podle které přítomnost vrstevníků usnadňuje delikventní chování, nebo teorie sociálního učení, která akcentuje reakce kamarádů na dané chování, tudíž přítomnost vrstevníků je zde také podstatná. Informace o přítomnosti vrstevníků při páčání trestné činnosti může být přínosná také k posouzení skupinové povahy delikvence mládeže.

V práci jsme již zmínili některé další limity, například skutečnost, že se ve výzkumu ISRD-3 do zkoumaného vzorku nedostali jedinci ze speciálních škol, nápravných zařízení nebo žáci, kteří mohli být v době sběru dat za školou. Určitým limitem je ale také způsob získávání informací o kamarádech respondenta. Ve většině kriminologických studiích jsou informace o kamarádech zjišťovány zprostředkovaně od dospívajících, nikoliv od přátel samotných (Haynie a Osgood, 2005). Takto získané informace mohou podle Haynie a Osgooda (2005) nepřiměřeně zvyšovat souvislost mezi respondenty a jejich vrstevníky, protože lidé mají často tendenci promítat své chování a postoje na své přátele. S názorem, že takto získaný údaj může být zavádějící, se ztotožňuje také mnoho dalších autorů. Patří k nim například také Weerman a Smeenk (2005), kteří ve svém výzkumu adolescentů zjistili, že respondenti často podhodnocovali delikvenci svých přátel, a proto předpokládají, že je pro jedince těžké podat pravdivé a přesné informace o lidech, které považují za své přátele (Weerman a Smeenk, 2005, citováno podle Hoebea a kol., 2016). Pro přesnější měření souvislostí mezi respondentem a jeho vrstevníky by bylo proto vhodné zvážit využití také jiných informátorů o kamarádech respondenta, nejlépe kamarády samotné, nicméně pomoci možné zkreslení těchto údajů podchytit by mohly také výpovědi od rodičů, sousedů nebo učitelů. Každopádně je tento limit potřeba reflektovat a snažit se jeho přítomnost ve výzkumech co nejvíce eliminovat.

Pro hlubší porozumění fenoménu delikvence mládeže by byla také vhodná vícerozměrná analýza, která by brala v potaz i další související faktory, jež mohou roli vrstevnických skupin

posilovat či oslabovat. Jedná se například o rodinné prostředí, které v případě, že nevytváří vhodné podmínky a je nestabilní, může mít za následek silnější orientaci jedince na své kamarády či vrstevníky. V takových případech mohou mít děti, kterým se v rodinném prostředí nevěnuje dostatečná pozornost, zvýšenou touhu někam patřit a parta kamarádů se tak stává místem, kde nachází jistotu.

Ačkoliv má tato práce určité limity, pomohla nám lépe porozumět roli vrstevníků v oblasti delikvence mládeže a posoudit sílu vztahu mezi těmito fenomény. Delikvence mládeže je bezesporu komplexní jev a existuje zde mnoho faktorů, kterými je třeba se zabývat. Kriminologické teorie i řada výzkumů včetně ISRD-3 nicméně naznačují, že vrstevnické skupiny jsou jedním z těchto faktorů a při snaze o porozumění etiologii delikventního chování mládeže bychom jim měli věnovat patřičnou pozornost.

Zdroje

- Agnew, R., a Petersen, D. M. (1989). Leisure and Delinquency. *Social Problems*, 36(4), 332–350. <https://doi.org/10.2307/800819>
- Akers, R. L. (2009). *Social learning and social structure : a general theory of crime and deviance*. Transaction Publishers.
- Akers, R. L., Krohn, M. D., Lanza-Kaduce, L., a Radosevich, M. (1979). Social Learning and Deviant Behavior: A Specific Test of a General Theory. *American Sociological Review*, 44(4), 636. <https://doi.org/10.2307/2094592>
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.
- Brauer, J. R., a Tittle, C. R. (2012). Social Learning Theory and Human Reinforcement. *Sociological Spectrum*, 32(2), 157–177. <https://doi.org/10.1080/02732173.2012.646160>
- Burgess, R. L., a Akers, R. L. (1966). A Differential Association-Reinforcement Theory of Criminal Behavior. *Social Problems*, 14(2), 128–147. <https://doi.org/10.2307/798612>
- Cohen, L. E., a Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44(4), 588–608. <https://doi.org/10.2307/2094589>
- Cressey, D. R. (1960). The Theory of Differential Association: An Introduction. *Social Problems*, 8(1), 2–6. <https://doi.org/10.2307/798624>
- Elliott, D. S., a Menard, S. (1996). Delinquent friends and delinquent behavior: Temporal and developmental patterns. In J. D. Hawkins (Ed.), *Cambridge criminology series. Delinquency and crime: Current theories* (p. 28–67). Cambridge University Press.
- Erikson, E. H. (1999). *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Nakladatelství Lidové noviny.
- Glaser, D. (1956). Criminality theories and behavioral images. *American Journal of Sociology*, 61(5), 433–444. <https://doi.org/10.1086/221802>
- Gottfredson, M. R., a Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford University Press.
- Haynie, D. L., a Osgood, D. W. (2005). Reconsidering Peers and Delinquency: How do Peers Matter? *Social Forces*, 84(2), 1109–1130. <https://doi.org/10.1353/sof.2006.0018>
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.

- Hoeben, E. M., Meldrum, R. C., Walker, D., a Young, J. T. N. (2016). The role of peer delinquency and unstructured socializing in explaining delinquency and substance use: A state-of-the-art review. *Journal of Criminal Justice*, 47, 108–122.
<https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.08.001>
- Holland, D. (2014). Differential Association Theory. In *Sociology Reference Guide. Deviant Behavior & the Violation of Social Norms* (pp. 22-27). Salem Press.
- Junger-Tas, J., a Marshall, I. (1999). The Self-Report Methodology in Crime Research. *Crime and Justice*, 25, 291-367. <https://doi.org/10.1086/449291>
- Krohn, M., Thornberry, T., Gibson, C., a Baldwin, J. (2010). The Development and Impact of Self-Report Measures of Crime and Delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 26(4), 509-525. <https://doi.org/10.1007/s10940-010-9119-1>
- Krulichová, E., Podaná, Z., a Buriánek, J. (2015). *Delikvence mládeže: trendy a souvislosti*. V Praze: Stanislav Juhaňák - Triton.
- Matsueda, R. L. (1988). The current state of differential association theory. *Crime & Delinquency*, 34(3), 277–306. <https://doi.org/10.1177/0011128788034003005>
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701.
<https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- Osgood, D. W., Wilson, J. K., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., a Johnston, L. D. (1996). Routine Activities and Individual Deviant Behavior. *American Sociological Review*, 61(4), 635–655. <https://doi.org/10.2307/2096397>
- Sutherland, E. H., Cressey, D. R., a Luckenbill, D. F. (1992). *Principles of Criminology*. AltaMira Press.
- Svensson, R., a Oberwittler, D. (2010). It's not the time they spend, it's what they do: The interaction between delinquent friends and unstructured routine activity on delinquency. *Journal of Criminal Justice*, 38(5), 1006–1014. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.07.002>
- Sykes, G. M., a Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670. <https://doi.org/10.2307/2089195>
- Thornberry, T. P., a Krohn, M. D. (2000). The Self-Report Method for Measuring Delinquency and Crime. *Criminal Justice*, 4, 51.

- Válková, H., Kuchta, J., a Hulmáková, J. (2019). *Základy kriminologie a trestní politiky* (3. vydání). C.H. Beck.
- Večerka, K. (2004). *Mladiství pachatelé na prahu tisíciletí*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Večerka, K. (2012). *Mládež o kriminalitě a etice každodennosti*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Warr, M. (2002). *Companions in crime: the social aspects of criminal conduct*. Cambridge University Press.
- Warr, M., a Stafford, M. (1991). The influence of delinquent peers: What they think or what they do? *Criminology*, 29(4), 851-866. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1991.tb01090.x>

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY KARLOVY
V PRAZE

Dotazník ISRD-3

Tento dotazník se týká tebe i tvých kamarádů. Rádi bychom věděli více o vašem životě, o škole, o způsobech, jak trávíte volný čas i o problémech, s nimiž se setkáváte. Otázky se zaměřují na tvé osobní zkušenosti a názory, je na tobě se rozhodnout, zda na ně odpovíš.

Dotazník je samozřejmě zcela anonymní: neuvádí tvoje jméno a odpovědi nebudou poskytnuty ani učitelům, ani rodičům. Dokonce ani výzkumníci nebudou vědět, kdo vyplňoval dotazník. Až dotazník dokončíš, bude předán na Univerzitu Karlovu, kde bude hromadně vyhodnocen a výsledky budou použity i k mezinárodnímu srovnání řady zemí. Proto se v dotazníku mohou objevit i některé otázky u nás ne zcela obvyklé.

Pokud něčemu nebudeš rozumět, ptej se prosím tazatele, který dotazníky přinesl a který je také vybere. O otázkách nemusíš dlouho přemýšlet, zajímá nás bezprostřední reakce nebo názor. Odpovědi označ zakřížkováním příslušné možnosti.

Děkujeme za tvoji účast!

Než začneš vyplňovat dotazník, vepiš prosím do políček níže číslo, které tazatel/ka napíše na tabuli:

ID: -

Několik otázek o tobě

1.1) Jsi muž, nebo žena?

- ☐ Muž
- ☐ Žena

1.2) Kolik je ti let?

_____ let (napiš svůj věk)

1.3) Ve které zemi jsi se narodil/a?

(zaškrtni prosím jen JEDNU možnost!)

- ☐ V této zemi
- ☐ Slovensko
- ☐ Vietnam
- ☐ Ukrajina
- ☐ V jiné zemi (napiš kde): _____

1.4) Ve které zemi se narodila tvoje (vlastní) matka?

(zaškrtni prosím jen JEDNU možnost!)

- ☐ Narodila se v této zemi
- ☐ Slovensko
- ☐ Vietnam
- ☐ Ukrajina
- ☐ V jiné zemi (napiš kde): _____
- ☐ Nevím

1.5) Ve které zemi se narodil tvůj (vlastní) otec?

(zaškrtni prosím jen JEDNU možnost!)

- ☐ Narodil se v této zemi
- ☐ Slovensko
- ☐ Vietnam
- ☐ Ukrajina
- ☐ V jiné zemi (napiš kde): _____
- ☐ Nevím

1.6) Kdo tě vychovává?

- ☐ Otec a matka (nebo nevlastní otec/matka)
- ☐ Pouze **jeden** rodič (otec, nebo matka)
- ☐ Jiná situace (napiš jaká): _____

1.7) Jakým jazykem mluvíš obvykle s lidmi, se kterými žiješ?

- ☐ Český
- ☐ Slovensky
- ☐ Romsky
- ☐ Vietnamsky
- ☐ Jazykem země mého původu, konkrétně _____

1.8) Hlášíš se k nějakému náboženství či náboženské skupině?

(Zaškrtni JEDNU možnost!)

- ☐ Nehlásím se k žádnému náboženství / náboženské skupině
- ☐ Římskokatolické vyznání
- ☐ Protestantské vyznání (evangelické, husitské atd.)
- ☐ Jiné náboženství / náboženská skupina (napíš jaké/á:) _____

1.9) Jak důležité je pro tebe osobně náboženství v běžném životě?

velmi důležité	docela důležité	spíše důležité	spíše nedůležité	docela nedůležité	zcela nedůležité
☐	☐	☐	☐	☐	☐

1.10) V České republice dnes žije mnoho lidí různých národností a etnického původu. Jak je to u TVÉ rodiny? Řekl/a bys, že VĚTŠINA tvých příbuzných jsou...

Zaškrtni JEDNU možnost

- ☐ Češi
- ☐ Romové
- ☐ Slováci
- ☐ Jiná národnost či etnikum: _____

1.11) Je tvůj OTEC (nebo muž, se kterým žiješ) nezaměstnaný?

Zaškrtni JEDNU možnost

- ☐ Ano, je nezaměstnaný.
- ☐ Ne, pracuje.
- ☐ Jiné (je v důchodu, dlouhodobě nemocný, v domácnosti, studuje,...)

1.12) Je tvá MATKA (nebo žena, se kterou žiješ) nezaměstnaná?

Zaškrtni JEDNU možnost

- ☐ Ano, je nezaměstnaná.
- ☐ Ne, pracuje.
- ☐ Jiné (je v důchodu, dlouhodobě nemocná, v domácnosti, studuje,...)

1.13) Z jakých zdrojů pochází příjem tvé rodiny?

Zaškrtni VŠECHNY platné možnosti

- ☐ Dostávají sociální dávky nebo dávky v nezaměstnanosti
- ☐ Vydělávají, pobírají mzdu, nebo mají příjem z nemovitostí
- ☐ Jiné, (popiš) _____

1.14) Jak dobře je na tom tvá rodina ve srovnání s ostatními?

Ve srovnání s většinou rodin, které znám, na tom jsme ...

mnohem hůře	hůře	o něco hůře	stejně	o něco lépe	lépe	mnohem lépe
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

1.15) Když se porovnáš s ostatními lidmi tvého věku - máš pro vlastní potřebu více, stejně, anebo méně peněz (může jít jak o kapesné, dárky, tak i příjmy z brigád atd.)?

mnohem méně	méně	o něco méně	stejně	o něco více	více	mnohem více
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Tvoje rodina

Poznámka: V některých následujících otázkách se budeme ptát na tvoje rodiče. Pokud tě většinou vychovávali nevlastní rodiče nebo jiní lidé (např. příbuzní), vztahuj otázku k nim. Například pokud máš nevlastního i vlastního otce, vztáhni odpověď k tomu z nich, který se více podílel na tvé výchově.

2.1) Jak dobře vycházíš se svými rodiči?

V každém řádku zaškrtni jednu možnost, nakolik souhlasíš či nesouhlasíš

	rozhodně souhlasím	spíše souhlasím	ani sou- hlasím, ani nesouhla- sím	spíše nesouhla- sím	rozhodně nesouhla- sím	není taková osoba
Se svým (nevlastním) otcem vycházím dobře	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Se svou (nevlastní) matkou vycházím dobře	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Psychickou podporu a péči od svých rodičů dostanu, kdykoli je třeba	☐	☐	☐	☐	☐	
Cítil/a bych se velmi špatně, kdybych zklamal/a své rodiče	☐	☐	☐	☐	☐	

2.2) Kolikrát v průběhu týdne obvykle večeříš se svým rodičem/rodiči?

Zaškrtni JEDNU možnost

- ☐ Nikdy
- ☐ Jednou týdně
- ☐ Dvakrát týdně
- ☐ Třikrát týdně
- ☐ Čtyřikrát týdně
- ☐ Pětkrát týdně
- ☐ Šestkrát týdně
- ☐ Denně

2.3) Jak často platí následující výroky?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce

	téměř vždy	často	někdy	zřídka	téměř nikdy
Když jdu ven, moji rodiče vědí, kde jsem .	☐	☐	☐	☐	☐
Když jdu ven, moji rodiče vědí, co dělám .	☐	☐	☐	☐	☐
Když jdu ven, moji rodiče vědí, se kterými kamarády jsem .	☐	☐	☐	☐	☐
Když se vrátím z venku, moji rodiče se ptají, co jsem dělal/a, kde jsem byl/a a s kým jsem trávil/a čas.	☐	☐	☐	☐	☐
Když jdu večer ven, moji rodiče mi řeknou, do kdy mám být zpátky doma.	☐	☐	☐	☐	☐
Když jsem venku a je už později, musím zavolat svým rodičům a dát jim o tom vědět.	☐	☐	☐	☐	☐
Moji rodiče kontrolují, jestli jsem udělal/a domácí úkoly.	☐	☐	☐	☐	☐
Moji rodiče kontrolují, jestli sleduji pouze filmy/DVD povolené pro moji věkovou skupinu.	☐	☐	☐	☐	☐
Říkám rodičům, s kým trávím svůj čas.	☐	☐	☐	☐	☐
Říkám rodičům, jak utrácím své peníze.	☐	☐	☐	☐	☐
Říkám rodičům, kde jsem většinou odpoledne po škole.	☐	☐	☐	☐	☐
Říkám rodičům, co dělám ve svém volném čase.	☐	☐	☐	☐	☐

2.4) Zažil/a jsi některou z následujících těžkých událostí?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce

	Ne	Ano
Úmrtí některého z rodičů.	☐	☐
Velmi závažná nemoc některého z rodičů nebo někoho jiného, kdo ti je blízký.	☐	☐
Problémy některého z rodičů s alkoholem nebo drogami.	☐	☐
Fyzické střety mezi rodiči.	☐	☐
Opakující se vážné hádky mezi rodiči.	☐	☐
Rodiče se rozvedli nebo odloučili.	☐	☐

Tvoje škola

3.1) Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky o tvé škole?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
Kdybych se musel/a přestěhovat, tak by se mi po této škole stýskalo.	☐	☐	☐	☐
Většinou jdu ráno do školy rád/a.	☐	☐	☐	☐
Mám rád/a svou školu.	☐	☐	☐	☐
Máme ve škole zajímavé hodiny	☐	☐	☐	☐
V naší škole se hodně krade.	☐	☐	☐	☐
Dochází zde často k napadání a k bitkám.	☐	☐	☐	☐
V naší škole dochází k poškozování a záměrnému ničení mnoha věcí.	☐	☐	☐	☐
Hodně se zde užívají drogy.	☐	☐	☐	☐

3.2) Kdyby ses musel/a přestěhovat do jiného města, jak moc by ti chyběl tvůj oblíbený učitel (či učitelka)?

Můj učitel by mi chyběl ... (zaškrtni jednu možnost)

vůbec ne	ne příliš	jen trochu	trochu ano	hodně	velmi hodně
☐	☐	☐	☐	☐	☐

3.3) Jak je pro tebe důležité, co si o tobě myslí tvůj oblíbený učitel/ka?

zcela nedůležité	docela nedůležité	spíše nedůležité	spíše důležité	docela důležité	velmi důležité
☐	☐	☐	☐	☐	☐

3.4) Vyhnul/a ses někdy během posledních 12 měsíců vyučování na alespoň jeden celý den, aniž bys k tomu měl/a vážný důvod, jako je třeba nemoc, úřední jednání, vážné rodinné důvody atd.? Pokud ano, jak často?

- ☐ Ne, nikdy.
- ☐ Ano, ____ krát (uved' kolikrát)

3.5) Jakých dosahuješ ve škole výsledků?

- ☐ Výborných, jsem pravděpodobně jeden/jedna z nejlepších ve třídě
- ☐ Velmi nadprůměrných
- ☐ Nadprůměrných
- ☐ Průměrných
- ☐ Podprůměrných
- ☐ Velmi podprůměrných
- ☐ Slabých, jsem pravděpodobně jeden/jedna z nejhorších ve třídě

3.6) Byl/a jsi někdy v učení pozadu a musel/a jsi opakovat třídu (ročník)?

- ☐ Ne, nikdy.
- ☐ Ano, ____ krát (uved' kolikrát)

3.7) Co plánuješ dělat po ukončení povinné školní docházky (tedy až dosáhneš věku, kdy můžeš odejít ze školy, když budeš chtít)?

Zaškrtni JEDNU možnost

- ☐ Půjdu (zůstanu) na gymnázium nebo na školu připravující k dalšímu vzdělání
- ☐ Půjdu na nějakou střední odbornou školu
- ☐ Půjdu se něčemu vyučit
- ☐ Budu hledat zaměstnání, začnu vydělávat peníze
- ☐ Jiné, _____
- ☐ Ještě nevím

Některé problémy, které tě mohly potkat

4.1. Zkus si vzpomenout: Staly se ti některé z následujících věcí? Pokud ano, nahlásil je někdo na policii?

- a) Někdo po tobě chtěl peníze nebo jiné věci (hodinky, mobil, boty, atd.) a vyhrožoval ti, pokud mu je nedáš?

Stalo se ti to někdy?

- ☐ ne Pokud ne, pokračuj otázkou b)

- ☐ ano
Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců?	_____ krát
Kolik z těchto případů bylo nahlášeno na policii?	_____ případů

- b) Někdo tě násilně napadl nebo udeřil tak, že jsi musel/a navštívit lékaře?

Stalo se ti to někdy?

- ☐ ne Pokud ne, pokračuj otázkou c)

- ☐ ano
Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců?	_____ krát
Kolik z těchto případů bylo nahlášeno na policii?	_____ případů

- c) Něco ti bylo ukradeno (např. kniha, peníze, mobil, kolo, sportovní vybavení)?

Stalo se ti to někdy?

- ☐ ne Pokud ne, pokračuj otázkou d)

- ☐ ano
Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců?	_____ krát
Kolik z těchto případů bylo nahlášeno na policii?	_____ případů

- d) Někdo vyhrožoval, že ti ublíží, nebo tě fyzicky napadl kvůli tvému náboženství, jazyku, barvě kůže, sociálnímu či etnickému původu, nebo z podobných důvodů?

Stalo se ti to někdy?

- ☐ ne Pokud ne, pokračuj otázkou e)

- ☐ ano
Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců?	_____ krát
Kolik z těchto případů bylo nahlášeno na policii?	_____ případů

e)	Někdo tě zesměšňoval nebo si tě zle dobíral prostřednictvím e-mailu, Facebooku (Twitteru ap.), na chatu, na webu nebo přes smsky, které ti zasílal.				
Stalo se ti to někdy?					
☐ ne <i>Pokud ne, pokračuj otázkou f)</i>					
☐ ano <table border="1"> <tr> <td>Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců?</td> <td>_____ krát</td> </tr> <tr> <td>Kolik z těchto případů bylo nahlášeno na policii?</td> <td>_____ případů</td> </tr> </table>		Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců ?	_____ krát	Kolik z těchto případů bylo nahlášeno na policii ?	_____ případů
Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců ?	_____ krát				
Kolik z těchto případů bylo nahlášeno na policii ?	_____ případů				
f)	Tvoje matka či otec (včetně nevlastních) tě někdy uhodili, dali ti facku či do tebe prudce strčili (započítej i případy, kdy tak učinili jako trest za něco, co jsi udělal/a).				
Stalo se ti to někdy?					
☐ ne <i>Pokud ne, pokračuj otázkou g)</i>					
☐ ano <table border="1"> <tr> <td>Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců?</td> <td>_____ krát</td> </tr> </table>		Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců ?	_____ krát		
Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců ?	_____ krát				
g)	Tvoje matka či otec (včetně nevlastních) tě někdy udeřili nějakým předmětem, dali ti pěstí, kopli tě nebo tě zbili (započítej i případy, kdy tak učinili jako trest za něco, co jsi udělal/a).				
Stalo se ti to někdy?					
☐ ne <i>Pokud ne, pokračuj další sekci.</i>					
☐ ano <table border="1"> <tr> <td>Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců?</td> <td>_____ krát</td> </tr> </table>		Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců ?	_____ krát		
Kolikrát se ti to stalo během uplynulých 12 měsíců ?	_____ krát				

Volný čas a tví přátelé

5.1) Kolikrát během týdne chodíváš večer mimo domov třeba na párty nebo diskotéky, na návštěvy známých nebo jen tak bloumat po ulicích?

- ☐ Nikdy, večer ven nechodím
- ☐ Jednou týdně
- ☐ Dvakrát týdně
- ☐ Třikrát týdně
- ☐ Čtyřikrát týdně
- ☐ Pětkrát týdně
- ☐ Šestkrát týdně
- ☐ Denně

5.2) Když jdeš o víkendu večer ven (za zábavou), v kolik hodin se obvykle vracíš domů?

- ☐ O víkendech večer ven nechodím
- ☐ Obvykle se vracím domů v _____ : _____ (uved' v kolik *hodin* : *minut*)

5.3) S kým trávíš VĚTŠINU svého volného času?

Zaškrtni pouze JEDNU možnost!

- ☐ Sám, sama
- ☐ S rodinou
- ☐ S jedním až třemi kamarády, přáteli
- ☐ S větší skupinou přátel (4 a více)

5.4) Vezmi v úvahu období POSLEDNÍCH 6 MĚSÍCŮ: Řekl/a bys, že jsi byl/a většinu času šťastný/á?

Většinou jsem byl/a ... [Zaškrtni JEDNU nejvýstižnější možnost]:

					
velmi šťastný/á	šťastný/á	spíše šťastný/á než nešťastný/á	spíše nešťastný/á než šťastný/á	nešťastný/á	velmi nešťastný/á
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.5) Kolik z tvých kamarádů má alespoň jednoho rodiče jiné národnosti nebo etnického původu?

- ☐ Žádný
- ☐ Několik
- ☐ Hodně
- ☐ Všichni

5.6) Co obvykle děláš ve svém volném čase?

	nikdy	občas	často
Chodím do kaváren nebo na popové koncerty.	☐	☐	☐
Aktivně se věnuji nějaké umělecké činnosti (hudba, divadlo atd.) nebo čtu knihy.	☐	☐	☐
Peru se s kamarády nebo vyhledáváme střety s dalšími vrstevníky.	☐	☐	☐
Sportuji, cvičím nebo dělám atletiku.	☐	☐	☐
Učím se do školy nebo dělám domácí úkoly.	☐	☐	☐
Trávím čas v nákupních centrech, na ulici, v parku nebo v sousedství, jen tak pro zábavu.	☐	☐	☐
Dělám pro zábavu nějaké zakázané (nelegální) věci.	☐	☐	☐
Piju pivo/alkohol nebo užívám drogy.	☐	☐	☐
Obtěžuji nebo děsím okolní lidi jen tak pro zábavu.	☐	☐	☐

5.7) Někteří lidé mají kamaráda/kamarádku či určitou skupinu přátel, s nimiž tráví čas, podnikají společně věci nebo se různě baví. Máš nějakého takového kamaráda/kamarádku či skupinu přátel?

- ☐ Ne => *přeskoč otázky 5.8 – 5.9 a přejdi k otázce 5.10*
- ☐ Ano

5.8) Kdyby ses musel/a přestěhovat do jiného města, jak moc by ti chyběl tvůj kamarád/ka nebo kamarádi?

Můj kamarád/ka či moji kamarádi by mi chyběli ... (zaškrtni jednu možnost)

vůbec ne	ne příliš	jen trochu	trochu ano	hodně	velmi hodně
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.9) Jak je pro tebe důležité, co si o tobě myslí tvůj kamarád/ka / nebo kamarádi?

Zaškrtni jednu možnost

zcela nedůležité	docela nedůležité	spíše nedůležité	spíše důležité	docela důležité	velmi důležité
☐	☐	☐	☐	☐	☐

5.10) Mladí lidé někdy dělají i zakázané věci. O kolika svých kamarádech víš, že udělali některé z následujících věcí?

	(bud' zaškrtni „ne“, nebo vyplň počet)	(zaškrtni)	(odhadni počet)
a)	Mám kamarády, kteří zkusili měkké nebo tvrdé drogy jako konopí, hašiš, extázi, speed, heroin nebo kokain.	☐ ne	ano, ____ kamarádů
b)	Mám kamarády, kteří někdy ukradli něco z obchodu nebo supermarketu.	☐ ne	ano, ____ kamarádů
c)	Mám kamarády, kteří se vloupali do budovy s cílem něco ukrást.	☐ ne	ano, ____ kamarádů
d)	Mám kamarády, kteří někomu vyhrožovali zbraní nebo zbitím, aby jim vydal peníze nebo nějakou věc.	☐ ne	ano, ____ kamarádů
e)	Mám kamarády, kteří někoho zbili nebo těžce zranili holí, nožem nebo něčím podobným.	☐ ne	ano, ____ kamarádů

Co si myslíš o následujícím jednání?

6.1) Za nakolik špatné považuješ následující jednání u někoho přibližně v tvém věku?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce

	velmi špatné	špatné	trochu špatné	vůbec ne špatné
Lhaní, neposlušnost nebo odmítání dospělým jako jsou rodiče a učitelé.	☐	☐	☐	☐
Záměrné urážení někoho kvůli jeho náboženství, barvě kůže nebo etnickému původu.	☐	☐	☐	☐
Záměrné poškození nebo zničení cizího majetku.	☐	☐	☐	☐
Nelegální stahování filmů nebo hudby z internetu.	☐	☐	☐	☐
Krádež něčeho malého z obchodu, třeba čokoládové tyčinky.	☐	☐	☐	☐
Vloupání do budovy s cílem něco ukrást.	☐	☐	☐	☐
Někoho uhodit se záměrem mu ublížit.	☐	☐	☐	☐
Použití zbraně nebo násilí k tomu, aby získal od někoho peníze nebo nějakou věc.	☐	☐	☐	☐

6.2) Představ si, že bys byl/a přistižen/a při krádeži v obchodě. Cítil/a by ses trapně, pokud by se o tom dozvěděl ...

	ne, vůbec ne	ano, trochu	ano, velmi
a) tvůj nejlepší kamarád/ka	☐	☐	☐
b) tvůj učitel	☐	☐	☐
c) tvoji rodiče	☐	☐	☐

6.3) Představ si, že bys byl/a přistižen/a, jak někomu fyzicky ubližuješ. Cítil/a by ses trapně, pokud by se o tom dozvěděl ...

	ne, vůbec ne	ano, trochu	ano, velmi
a) tvůj nejlepší kamarád/ka	☐	☐	☐
b) tvůj učitel	☐	☐	☐
c) tvoji rodiče	☐	☐	☐

6.4) Představ si, že bys byl/a zatčen/a policií za spáchání nějakého trestného činu. Cítil/a by ses trapně, pokud by se o tom dozvěděl ...

	ne, vůbec ne	ano, trochu	ano, velmi
a) tvůj nejlepší kamarád/ka	☐	☐	☐
b) tvůj učitel	☐	☐	☐
c) tvoji rodiče	☐	☐	☐

6.5) Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
Jednám impulzivně, aniž bych u toho moc přemýšlel/a	☐	☐	☐	☐
Dělám to, co mi přináší okamžité uspokojení, třeba i za cenu obětování vzdálenějších cílů	☐	☐	☐	☐
Více se starám o to, co se kolem mě děje teď, než o to, co bude za dlouho	☐	☐	☐	☐
Rád občas otestuji sám sebe třeba nějakým trochu riskantním počinem	☐	☐	☐	☐
Někdy podstupuji riziko prostě proto, že mě to baví	☐	☐	☐	☐
Vzrušení a dobrodružství jsou pro mě důležitější než bezpečí	☐	☐	☐	☐
Snažím se ohlížet v první řadě na sebe, i kdyby to mělo způsobit jiným lidem potíže	☐	☐	☐	☐
Když to, co dělám, vadí druhým lidem, je to jejich problém, a ne můj	☐	☐	☐	☐
Rád/a získávám věci, které chci mít, i když vím, že to působí problémy druhým lidem	☐	☐	☐	☐

6.6) Měl/a jsi někdy natolik vážnou nehodu, třeba při sportu nebo při dopravní nehodě (ne pouhé říznutí nebo poranění), že jsi musel/a zajít k lékaři?

- ☐ Ne
☐ Jednou
☐ _____ krát (*napiš kolikrát*)

Dále ti položíme několik otázek o tvém sousedství. **Sousedstvím je myšleno blízké okolí tvého bydliště, v dosahu pár minut chůze.** Je to tedy ulice, ve které bydlíš, ulice, domy, obchody, parky a další prostranství v blízkosti tvého domova. Když se budeme ptát na tvé sousedy, ber v úvahu lidi, kteří žijí v tomto prostoru.

6.7) Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími výroky o tvém sousedství?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce

	Rozhodně souhlasím	Spíše souhlasím	Spíše nesouhlasím	Rozhodně nesouhlasím
Většina mých sousedů mě zná.	☐	☐	☐	☐
Lidé v mém sousedství často společně něco dělají nebo podnikají.	☐	☐	☐	☐
V mém sousedství je vysoká zločinnost.	☐	☐	☐	☐
Hodně se tu prodávají drogy.	☐	☐	☐	☐
Často zde dochází k napadení a k bitkám.	☐	☐	☐	☐
Nachází se zde mnoho prázdných nebo zničených budov.	☐	☐	☐	☐
Vyskytuje se zde hodně graffiti.	☐	☐	☐	☐
Lidé v okolí ochotně pomáhají svým sousedům.	☐	☐	☐	☐
Lidé v mém sousedství drží při sobě.	☐	☐	☐	☐
Svým sousedům mohu věřit.	☐	☐	☐	☐
Lidé v mém sousedství spolu obvykle vycházejí dobře.	☐	☐	☐	☐

Otázky na věci, které mladí lidé občas dělají

7.1) Mladí lidé občas dělají zakázané věci, třeba něco zničí, někomu něco ukradnou, někdo občas někoho uhodí nebo mu záměrně ublíží (zde nemyslíme situace, kdy se mládež jen tak v žertu „pošťuchuje“). A co ty, už jsi někdy udělal/a některou z následujících věcí a pokud ano, tak kolikrát za posledních 12 měsíců?

Můžeš si být jist/a, že vše, co zde uvedeš, zůstane zcela tajné. Nikdo se nedozví, co jsi vyplnil/a v tomto dotazníku – ani tvá rodina, učitelé, policie, ani nikdo další.

Už jsi někdy ve svém životě ... (zaškrtni „ne“ nebo „ano“; pokud ano, napiš kolikrát za posledních 12 měsíců)

... pomaloval/a zeď, vlak, metro nebo autobus (graffiti)?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... úmyslně něco poškodil/a, třeba autobusovou zastávku, okno, auto nebo sedadlo ve vlaku či autobuse?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... něco ukradl/a v obchodě nebo supermarketu?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

Už jsi někdy ve svém životě ... (zaškrtni „ne“ nebo „ano“; pokud ano, napiš kolikrát za posledních 12 měsíců)

... vloupal/a se do budovy s cílem něco ukrást?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... ukradl/a jízdní kolo?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... ukradl/a motorku nebo automobil?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... ukradl/a něco z auta?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... použil/a zbraň, násilí nebo hrozbu násilím k tomu, aby ti někdo vydal peníze nebo nějakou věc?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... ukradl/a někomu něco bez použití násilí nebo hrozeb?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... nosil/a s sebou zbraň, třeba hůl, nůž, pistoli nebo řetěz?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... účastnil/a se skupinové bitky na fotbalovém stadionu, na ulici nebo jiném veřejném místě?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... zbil/a nebo ublížil/a někomu holí nebo nožem natolik vážně, že měl zranění?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... nelegálně stahoval/a hudbu nebo filmy z internetu?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... prodával/a drogy nebo někomu pomáhal/a prodávat drogy?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

... úmyslně ublížil/a nějakému zvířeti?

☐ ne

☐ ano → Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (pokud nikdy, vepiš „0“)

7.2) Dostal/a ses někdy do kontaktu s policií, protože jsi ty osobně spáchal/a něco nezákonného jako třeba činy zmíněné v minulé otázce?

- ☐ Ne
- ☐ Ano, dostal/a jsem se do kontaktu s policií, protože jsem spáchal/a něco nezákonného.

☞ Pokud ano,

a) Kolikrát za posledních **12 měsíců**? ____ krát (*napiš počet*)

b) Kvůli čemu se tak stalo **naposledy**?

Bylo to kvůli _____

c) Co se stalo, když jsi se **naposledy** dostal/a do kontaktu s policií?

Zaškrtni vše, co se skutečně stalo

- ☐ bylo to oznámeno mým rodičům
- ☐ bylo to oznámeno mé škole / mému učiteli
- ☐ musel/a jsem jít k soudu nebo na státní zastupitelství
- ☐ dostal/a jsem výstrahu od soudu/státního zástupce/policie
- ☐ soud nebo státní zástupce mi uložil trest
- ☐ moji rodiče mne potrestali
- ☐ nic se nestalo
- ☐ stalo se něco jiného: _____

Následuje několik otázek o alkoholu a drogách. Když se budeme ptát na příležitosti (kdy jsi např. pil/a alkohol), myslíme tím třeba jednu párty, běžný den, nebo nějakou zvláštní situaci. Odpovědi si prosím rozmysli a odpovídej co nejpravdivěji!

8.1 a) Pil/a jsi už někdy alkohol?

- ☐ Ne, nikdy (pokud ne, pokračuj otázkou 8.2)
- ☐ Ano

b) Vezmi v úvahu období **POSLEDNÍCH 30 DNŮ**. Při kolika příležitostech (pokud vůbec) jsi konzumoval/a následující nápoje?

Pokud vůbec ne, vyplň 0!

Pivo nebo alkopops (tj. limonády s obsahem alkoholu, např. Frisco) _____ příležitostí

Víno _____ příležitostí

Tvrdý alkohol [např. whisky, gin, vodka, ...] _____ příležitostí

c) Vezmi v úvahu období **POSLEDNÍCH 30 DNŮ**. Kolikrát (pokud vůbec) jsi vypil/a **PĚT NEBO VÍCE NÁPOJŮ** při jedné příležitosti? („Nápojem“ myslíme jedno malé pivo, sklenici vína nebo malého panáka tvrdého alkoholu)

- ☐ nikdy
- ☐ jednou
- ☐ dvakrát
- ☐ 3-4krát
- ☐ 5-9krát
- ☐ 10-19krát
- ☐ 20krát nebo vícekrát

8.2) Zkusil/a jsi někdy kanabis (konopí / marihuana / hašiš)?

- ☐ Ne, nikdy (pokud ne, pokračuj otázkou 8.3)
- ☐ Ano
- ↳ Pokud ano, při kolika příležitostech během **posledních 30 dnů**?
- _____ příležitostí (Pokud vůbec, vyplň 0!)

8.3) Zkusil/a jsi někdy Relewin?

- ☐ Ne, nikdy (pokud ne, pokračuj otázkou 8.4)
- ☐ Ano

8.4) Zkusil/a jsi někdy drogy jako extáze, LSD, speed či amfetaminy (Pervitin)?

- ☐ Ne, nikdy (pokud ne, pokračuj otázkou 8.5)
- ☐ Ano
- ↳ Pokud ano, při kolika příležitostech během **posledních 12 měsíců**?
- _____ příležitostí (Pokud vůbec, vyplň 0!)

8.5) Zkusil/a jsi někdy heroin, kokain nebo crack?

- ☐ Ne, nikdy (pokud ne, pokračuj otázkou 8.6)
- ☐ Ano
- ↳ Pokud ano, při kolika příležitostech během **posledních 12 měsíců**?
- _____ příležitostí (Pokud vůbec, vyplň 0!)

8.6) Představ si, že jsi užil/a kanabis (konopí / marihuana / hašiš). Myslíš si, že bys to přiznal/a v tomto dotazníku?

Zaškrtni JEDNU možnost

- ☐ Už jsem uvedl/a, že jsem to zkusil/a
- ☐ Určitě bych to přiznal/a
- ☐ Spíše bych to přiznal/a
- ☐ Spíše bych to nepřiznal/a
- ☐ Určitě bych to nepřiznal/a

Co by si asi mysleli ostatní lidé ...

Dále popíšeme dvě smyšlené situace. Možná jsi ani nikdy nic podobného nezažil/a. Rádi bychom věděli, co by si asi mysleli ostatní lidé, **KDYBYS** ty něco takového udělal/a.

Představ si, že: Vlastníš dva roky starý mobilní telefon. Přesvědčíš spolužáka, že tento starý model je skvělý a neřekneš mu, že už existuje nový model, který je mnohem lepší a levnější. Prodáš spolužákovi svůj starý mobil za cenu, za kterou si koupíš nový model.

9.1 **POKUD** bys toto učinil/a: Jaké pocity by asi měli následující lidé?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce	Obdivovali by mě 		ani ... ani 		kritizovali by mě za to
Můj/moje nejlepší kamarád/ka	☐	☐	☐	☐	☐
Ostatní spolužáci ve třídě	☐	☐	☐	☐	☐
Moje matka (nebo nevlastní matka)	☐	☐	☐	☐	☐
Můj otec (nebo nevlastní otec)	☐	☐	☐	☐	☐
Můj oblíbený učitel/ka	☐	☐	☐	☐	☐
Ostatní lidé mého věku v mém sousedství	☐	☐	☐	☐	☐

9.2 Dokážeš si představit, že bys toto skutečně učinil/a?

rozhodně ne	spíše ne	nevím	spíše ano	ano, určitě
☐	☐	☐	☐	☐

Představ si, že: Ve velkém obchodě uvidíš něco, co jsi vždycky chtěl/a, ale nemohl/a sis dovolit (např. skvělé boty, drahé tričko, CD nebo parfém). Odneseš si to domů bez placení.

9.3 **POKUD** bys toto učinil/a: Jaké pocity by asi měli následující lidé?

Zaškrtni jednu možnost na každé řádce	Obdivovali by mě 		ani ... ani 		kritizovali by mě za to
Můj/moje nejlepší kamarád/ka	☐	☐	☐	☐	☐
Ostatní spolužáci ve třídě	☐	☐	☐	☐	☐
Moje matka (nebo nevlastní matka)	☐	☐	☐	☐	☐
Můj otec (nebo nevlastní otec)	☐	☐	☐	☐	☐
Můj oblíbený učitel/ka	☐	☐	☐	☐	☐
Ostatní lidé mého věku v mém sousedství	☐	☐	☐	☐	☐

9.4 Dokážeš si představit, že bys něco takového skutečně učinil/a, kdyby sis byl/a jist/a, že tě u toho nechytí?

rozhodně ne	spíše ne	nevím	spíše ano	ano, určitě
☐	☐	☐	☐	☐

Na závěr ještě několik otázek o tobě a tvých kamarádech:

11.1) Někteří lidé mají určitou skupinu přátel, s nimiž tráví čas, podnikají společné věci nebo se různě baví. Patříš do nějaké takové skupiny?

Zaškrtni pouze JEDNU možnost!

- ☐ Ano
☐ Ne

👉 **Pokud ne**, přeskoč následujících 5 otázek a jdi na otázku 12.1 !

11.3) Tráví tvoje skupina hodně času společně na veřejných místech, jako jsou parky, ulice, obchodní centra, okolí bydliště?

- ☐ Ne
☐ Ano

11.4) Jak dlouho již tato skupina existuje?

Zaškrtni JEDNU možnost

- ☐ méně než tři měsíce
☐ od tří měsíců do jednoho roku
☐ od jednoho do čtyř let
☐ 5 – 10 let
☐ 11 – 20 let
☐ více než 20 let

11.5) Je pro tvou skupinu přijatelné nebo normální dělat nějaké nelegální (nezákonné) věci?

- ☐ Ne
☐ Ano

11.6) Dělalí lidé z tvojí skupiny společně nějaké nelegální (nezákonné) věci i ve skutečnosti?

- ☐ Ne
☐ Ano

11.7) Myslíš si, že by bylo možné označit tvoji skupinu jako gang?

- ☐ Ne
☐ Ano

12.1) Některé věci jsou sice zakázané a nemají se dělat, ale může jít třeba jen o kouření ve škole na záchodě, zatímco jiné by u dospělých představovaly závažný trestný čin. Na stupnici od jedné do deseti označ, jak závažné a nakolik závadné jsou činnosti, kterých se dopouští tvoje skupina kamarádů:

Naprostě
neškodné

Velmi závažné,
trestné činy

Nejsem členem
žádné skupiny

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Minimální, zcela okrajový

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Veškerý čas, hlavní náplň činnosti

Nejsem členem žádné skupiny

Nesmí se mi stát nic takového 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Je mi to úplně jedno

Obavy jsou zcela namístě 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Je mi to úplně jedno

Obavy z nich jsou zcela namístě 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 Jsou mi naprosto blízcí

68